

OZNAM O REALIZÁCIÍ PROJEKTU

Rezort:
Ministerstvo vnútra SR
Objednávateľ:
Ministerstvo vnútra SR – Úrad splnomocnenca vlády SR
pre rómske komunity, Pribinova 2, 812 72 Bratislava
ICO:
00151866
Dodávateľ:
Jekhetane – Spolu OZ, Jarková 4, 080 01 Prešov
ICO:
31956131
Názov zmluvy:
Zmluva o poskytnutí dotácie v pôsobnosti Ministerstva
vnútra SR, na podporu sociálnych a kultúrnych potrieb
a riešenia mimoriadne nepriaznivých situácií rómskej ko-
munity uhrádzaná zo štátneho rozpočtu na rok 2013
Číslo zmluvy:
USVRK_ZM_USVRK-OKA-2013-000865-049_2013
Účinnosť zmluvy:
26.12.2013
Názov realizovaného projektu:
Technologické vybavenie pre printovú a filmovú tvorbu
Výška pridelennej dotácie:
15.000,- Eur.
Spolufinancovanie: 800,- Eur.

OZ Jekhetane – Spolu realizuje od decembra 2013 pro-
jekt podporený Ministerstvom vnútra SR zameraný na ob-
novu technologického vybavenia združenia. V rámci projek-
tu a schváleného rozpočtu združenie obnoví technologické
zariadenia potrebné k realizácii printovej a filmovej tvorby.
Tento projekt bol realizovaný s finančnou podporou
Ministerstva vnútra Slovenskej republiky – Úradu splno-
mocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komu-
nity. Za obsah projektu je výlučne zodpovedné občianske
združenie Jekethane – Spolu.

O Peter Pollák, splnomocnencos la vladake andre Slovačiko republika prekal e romane komuniti odphenel pro phučibena save hin prekal o visaribena pal e hmotno nudza

Sar kamav te mangel e buti, kaj te odkerav 32 ori čhoneste, kaj te chudav e davka andre hmotno nudza? Kampel mange varesavo mangipen, žiadosca? Kaj vsadzi šaj mangav the rodav buti, kaj te odkerav 32 ori?

O manuš so chudel e davka andre hmotno nudza namušinela korkoro peske te rodel buti, kaj te odkerel 32 ori čhoneste u te chudel e davka andre hmotno nudza. Pal e lekhađi dohoda maškar o ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija the gav abo organizacija, savi zathoda o gav abo maškaro organizacija, savi šaj hel the mimovladno organizacija savi kerel the dobrovolničko buti, kala keribena hen ale manušenje nukimen ko ratušis prekal e buti. No šaj hel, hoj o manuš džala korkoro peske te mangel buti ko neziskovo organizacija kaj pes e dobrovolničko buti kerel, no e podmienka te kerel lekhađi dohoda maškar o ratušis the kajsí organizacija kaj pes te poťinel e davka nane loko, kampel pro oda but vachtos. Oda hin ada, kaj e neziskovo organizacija mušinel jekhetane le ratušiha te lekhavele e dohoda. Lekhađi dohoda hela pal e identifikacija le manušenje maškar save hin lekhađi e dohoda, o than kaj pes e buti kerel, the save gavutne keribena, dobrovolnička butora abo buti prekal e mimorjadno situacija pes kerela.

Ko mange majinel te phenel o informaciji pal o visaribena andro zakonos ke hmotno nudza?

Godaripena pal e hmotno nudza majinel te kerel o ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija abo o gav, no the o informaciji šaj den the o organizaciji save keren buti prekal o godaripena no the o Ratušis ko splnomocnencos la vladake andre Slovačiko republika prekal o romane komuniti.

Musaj mange o gav te del buti, kaj te chudav calo zakladno davka andre hmotno nudza? So akor te mange ňiko nadel te odkerel ňisavi buti, kaj te chudav e zakladno davka?

Le bararde avri the šaj butakere manušen hin nárokos pre davka andre hmotno nudza (korkoro manuš) abo lakero kotor (ko famelija le čhavenca) ča akor, kana 32 ori čhoneste kerela cikne gaveskere buta, dobrovolničko buti abo buti kana pes kamel te predžal, abo pes imar odkeren o nasledki le bare binoske, varesave havarijenge, katastrofenge u the kana hin phen-
do avri o mimorjadno vachtos, situacija.

No bazutno andro savoro hela oda, kaj leske hela dino ajso keriben. Oda hin oda, kaj te leske nadena ňisavi buti, e davka andre hmotno nudza hela diŋi ča akor, kana pes kerena avri o podmienki dine pal o zakonos.

Šaj chudav the o aktivačna love? Sar u kaj len te mangel?

Pro oda, kaj o manuš te mangel o aktivačna love vaš o cikne gaveskere keribena, musaj te hel avri kerdo oda, kaj o gav mušinel te phandel avri le ratušiha prekal e buti, socijalna veci the famelija e dohoda pal o cikne gaveskere buta prekal o gav. Te ajso dovakeriben, dohoda hin, ta o gav phandel andre le manušeha o dovakeriben, dohoda kaj pes phenel pal o podmien-
ki sar pes kerena o cikne gaveskere buta prekal o gav andro 64-84 ori čhoneste.

Kamav peske te bararel e davka andre hmotno nudza le aktivačne lovenca, kamav te hel aktivno, no o gav mange buti pro aktivačna love nadel. Pal kaste majinav te džal?

O manuša so imar but berša nakeren buti, nane len buti, save kiden e davka andre hmotno nudza the o prispevkos ke davka andre hmotno nudza, so hin evidimen pro ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija, šaj o manuš mangel

str. 2 >>>

Te sas pre Slovačiko dosta butakre šajipena, sikadaš pes, keci džene le Romendar kamen te kerel buti

O Čechiko sas le Slovačenge sakovar varesavi butakri destinacija. Na kampelas lenge te džanel e aver čhib u but lendar hin andro Čechiko varesavi famelija. Oda hin na dur a sakovar šaj te avel pale bi o bare love te poťinel vaš o drom.

Te lel o riziko u te džal avri le themestar, oda uštar kerdas anglo dešušov berša o terno romano čhavo andal e Sečovsko Polianka pre vichodno Slovačiko. O Marcel Bužo hino adađives imar tranda the štar beršengro dad duiberšengra čhajorake. Khere, kanastar les sas dešuefta berša kerelas buti pro lokalno družstvos. Oda kerelas, so ča kampelas. Butarno sas u e buti rado kerelas. Kerelas paš o guruvňa. Rodlas o love, no the te kadi buti čačas kamelas u sas les e pozitivno relacija ki oda, kamelas vareso buter. E buti, vaš savi leske mište the dosta poťinena. U normalno, kamelas the vareso nevo te dikhel. Mlada Boleslav reselas o central-
no than andro interesos ole divende. But butakre šajipena adaj delas e automobilka Škoda. Ačhiľas jekh maškar o nekh bareder butakre thana andro Stredočesko regionos. E buti delas the pre Slovačiko. But terne Roma ole divende gele pal e buti odoj u but lendar odoj ačhile te bešel.

„Oda sas lačhe berša. Jekhvar mange phendom, hoj oda zumavava. Chudlom te dživel o nevo dživipen,“ phenel pal peste o raj Marcel. Leskre jekhto uštara len na ligende jekhvarestar andre automobilka. Chudlas khatar o krompa-
čis andre buti, kaj kopalinenas. Phenel, hoj oda sas dosta phari buti. No chudlas pes the avere šajipnaske, savo leske avlas. Leskri dur famelija, o Jaroslav Horvath, kerdas e firma pro kopačsko buti. Palis oda sas leskri firma, savi chudlas te kerel buti la automobilkaha Škoda sar e eksterno firma, u prekal late but Roma the o naromane džene andal e Slovačiko chudle te kerel buti andre Mlada Boleslav, dží akana.

„Arakhlom varesaven, save na kamenas le Romen u andre buti pal lende džungales vakerenas, hoj hine kale muja. Avka lendar phučas, hoj čí džanen, ko lenge del pro dživi-
pen, ko lenge poťinel. Kana pen dodžande, hoj lengro šerut-
no u o manuš, saveske phirel e firma hino romano, na sas len but pre soste te asal. Daranas, hoj našavena e buti, no na našade,“ asal o raj Marcel. Vaš oda, hoj hino phundrado sa-

vore butakre šajipnenge, palis reslas oda, hoj kerelas buti di-
rektno andre automobilka.

„Prekal e firma so sas e Jaroslav Horváth, avlas andre automobilka te kerel buti čačas but terne manuša andal e Slovačiko. Leperav mange, sar len džahas te užarel pre tre-
noskri vaj autobusovo staňica. Vaš o terne manuša oda sas jekh nevi, lačhi luma. The te kerahas buti sar graja, e buti sas amari loš,“ leperel peske lošales pre ola jekhto dživesa u palis phenel: „E buti man lošolas but. Samas jekh but lačho kolek-
tivos. Butarnestar pre butakri linka man palis chudlom uče-
der, pre udržba. Níkana mange na sas phares, hoj sar o ter-
no čhavo gelom pal e buti andre Čechiko. Gindinav, hoj the kana mekh hiňi adaj e finančno kriza, o dživipnaskre kondici-
ji adaj hine sakovar feder, sar pre Slovačiko. The te šaj ačhen bibufakro, sakovar šaj varesavi buti te arakhel,“ phenel paťabnaha o raj Marcel, avka sar korkoro sikhľilas.

Pal o varesave berša sas bachtalo u chudlas pes direkt-
no andre škodovka u oda, sar phendas, leske andas bareder love, butakre bonusi u but butakre lačhipena. La romňaha chudle e hipoteka u cinde o cikno kher. Kerde rekonstrukci-
ja, cinde o nabitkos. Avlas palis e finančno kriza u olestar but manušen avri čhíde. Akana o Marcel Bužo palis kerel buti vaš e firma savi kerel vaš e automobilka, sar o skladňikos špeci-
jalistas, kerel buti pro učes vazdlo vurdonoro. The oda hin vaš leske o nevipen. Musaj sa ste sikhľol, sar te kerel le vurdonoreha čačas sigo, direktno prekal e buti. Dži leske avlas o šajipen te džal pale andre originalno firma, musaj sas te džal prekal o bare problemi the o pharipena. Oda, hoj e mladoboleslavsko automobilka avri čhidas le manušen, pelas pro dživipen but aver Romenge andal o Slovačiko.

Pelas andro kamaben, našadas le baraten

„Direktno andre automobilka keravas buti dešuduj šukar berša. Gindinav, hoj somas maškar o lačhe butarne. The av-
ka man avri čhíde sig kana jekhtovar čhivenas le manušen. Našadom o love u o kamabena barile uče, hoj phares te paťal. The o phure barata man mukhle. Našti somas te poťinel vaš e hipoteka u oda, so kamavas.

str. 8 >>>

Štefan Milo: Historicky patríme k najstarším civilizáciám sveta

str. 10

Zásah policajtov v Moldave nad Bodvou rozdeluje politikov i Slovensko

str. 12

PREČO DOSTÁVATE NOVINY ZA ROK 2013 V ROKU 2014?

Keď sme posielali prvé číslo novín za rok 2013 našim čitateľom, v úvodníku som popísal dôvody, prečo noviny držíte v rukách až v roku 2014. Aj napriek tomu som sa však stretol aj s nechápavými reakciami. V nasledujúcich odrážkach sa preto pokúsim vysvetliť príčiny tohto čudného stavu.

- Na vydávanie národnostných novín sú potrebné peniaze. Preto sa o ne uchádzame prostredníctvom dotačnej schémy Úradu vlády SR.
- Komisia nám v máji 2013 schválila projekt, no podmienky boli nezrealizovateľné.
- Hneď v máji sme požiadali Úrad vlády SR o zmenu podmienok tak, aby sme noviny mohli vydať.
- Našej žiadosti bolo vyhovené v novembri 2013. Až v tomto období s nami Úrad vlády SR podpísal zmluvu. Do marca 2014 máme vydať 6 čísel Romano nevo lil.
- Finančné prostriedky (15.000€) sme dostali na účet v decembri 2013.
- Aj napriek tomu, že noviny sú označené rokom 2013, obsah novín je aktuálny. Áno, je to čudný stav. No zároveň to odráža aj realitu. Roman Čonka, šéfredaktor

pro than ko ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija pal o zathoviben andro aktivačna buta pal e forma pal o cikne gaveskere keribena prekal o gav abo prekal o samospravno krajos. O mangipen, žiadosca prekal o mangipen la bufake andro aktivačna buta hin prekal o savore manuša ko sako ratušis prekal e buti, socijalna veci the famelija u šaj pes the scirden pro vebovo stranka ko butakero ustredije, socijalna veci the famelija http://www.upsvar.sk/sluzby-zamestnanosti/nastroje-aktivnych-opatreni-na-trhu-prace/aktivačna-cinnost/prispevok-na-aktivacnu-cinnost-formou-mensich-obecných-sluzieb-pre-obec-alebo-formou-mensich-sluzieb-pre-samospravny-kraj-52.htm?page_id=13087

O manglo manuš, žiadateľis pes the šaj informinel ko organizaciji prekal e aktivačno buti, či nakeren ajsi buti, abo nakerena u te phučerel pal oda sar bi šaj kerel ajse aktiviti.

O zakonos n.5/2004 Z.z. pal o službi le keribnaske the o visariben the dokeriben varesave zakonenge pal o šuňiben le nasig predpisenge save hin presno-nes **definičen pal o opravičena organizatori la aktivačna butake**. O cikne gaveskere keribena **kerel o gav** abo rozpočtova organizaciji abo prispevkova, save zathoda o gav.

O cikne keribena **prekal o samospravno krajos** hin kerde le samospravne krajoha abo la rozpočtova organizacijaha abo prispevkova organizacijaha, savi zathoda abo kerda avri o samospravno kraj. U hin prekal o gondolipen le pravňikenge, či kerena o cikne gaveskere buta prekal o gav abo cikne buta prekal o samospravno kraj u mangena le forutne ratuša prekal e buti, socijalno keribena the famelija pal o prispevkos ko aktivačno keriben.

O love šaj te lel prekal o **potiňiben le nakladenge prekal o osobna ochrana keribnaskere prostriedki, urazova poisteňija le manušenge so hin imar but berša bibutakere, u varesave love šaj te lel prekal o butibnaskere kotora u the aver nakladi**, save hin andro jekh la butaha prekal o cikne gaveskere buta prekal o gav abo cikne buta prekal o samospravno krajos, u the **prekal o potiňiben vaš e buti le butakere manušenge, save keren e aktivačno buti**.

So te amenge o starostas andro gav nakamela te del buti prekal e bazut-ňi davka the aktivačna love, bo les andro volbi navolinahas?
Andro angluno pheňiben imar pro ada odphendam.

Keci šaj kerav buti pro aktivačna?

O cikne gaveskere keribena prekal o gav abo e dobrovolnicko buti šaj pes kerel nekbuter 18 čhona pal peste. U palis pes šaj pale keren sar predžala 6 pal peste čhona, save džan pal o čhon kana sas dokerdo keriben prekal o cikne gaveskere keribena abo dobrovolnicko keriben, vaš savo pes lenas o aktivačna love.

Šaj pro aktivačna buta kerel buti the miri romji the trin bararde čhave dži 25 berš?
He.

Save buta šaj keras u save buta amenge o obecno ratušis našti del?

O cikne gaveskere keribena prekal o gav save kerel o gav abo e rozpočtovo abo prispevkovo organizacija, savi zathoda o gav, hin e forma prekal o aktivačno buti le mangle manušeske so mangel buta, save hin dine pro:

- feder ekonomicka podmienki, socijalna podmienki, kulturna podmienki,
- keriben avri, ochrana, likeriben the feder dživipnaskero kotor le manušenge andro gav,
- bajipen pral e ochrana the likeriben le kulturne baripnaske,
- bararipen le sikhavibnaske,
- baripen the diňipen le socijalne službenge the aver keribnenge andro gav the andre socijalno kotor,
- bararipen the ochrana le vodakere the kulturne kotorenge,
- o aver, doplinkovo sikhaviben le čhavenge
- bararipen the e podpora la komunitna butake

Šaj amendar o starostas kamel kaj te keras buter sar 32 ori čhoneste kaj te chudas savore love andre hmotno nudza?

Andro zakonos hin phendo, kaj pre davka andre hmotno nudza kampil te odkerel 32 ori, na bute aňi frimeder sar 32 ori.

Šaj amendar kamel o starostas, kaj pal o aktivačna buta the 32 ori te keras buti prekal leskero sukrumno majetkos, abo majetkos leskera famelija-ke abo le poslancenge?

O manuš savo lel o love pal e davka nadre hmotno nudza kerela prekal e davka andre hmotno nudza 32 ori u vaš ada chudela e davka andre hmotno nudza ča o cikne gaveskere buta, dobrovolnicko buti abo buta save šigitinen anglo mimorjadna situaciji. Andro cikne gaveskere buta prekal o gav, komunita the savore manuša andro gav. Andro ala buta kaj te chuden e davka andre hmotno nudza našti hel e buti prekal o sukrumno majetkos le starostaske, poslancenge ko obecno ratušis u aňi ke lengere famelijji. Hin but nalačo u našti hel, kaj vareko nucinelas le manušes savo lel e davka ke buti pro sukrumno majetkos.

Kaj te visarel akor, te amendar kamena kaj te keras buti buter sar 32 ori the kaj te keras buti pro sukrumno majetkos?

Visaren pro ratušis prekal e buti, socijalna keribena the famelija andro than kaj tunen hin trvalo bešiben.

Preklad: Inga Lukáčová

Zásah policajtov v Moldave nad Bodvou rozdeluje politikov i Slovensko

♦ Ilustračné foto J. Ferenc

Na policajnú brutalitu voči Rómom poukazujú naše noviny po celý čas, čo vychádzajú, teda už pomaly dvadsaťpäť rokov. Stačí si ich prelistovať a nájdete v nich výpovede postihnutých i výpovede príslušníkov rodín, ktorým príbuzný po pobyte na policajnej stanici prišiel o zdravie či dokonca zomrel. Dokazovanie príčinnej súvislosti medzi zásahom a poškodením zdravia alebo úmrtím býva behom na dlhé trate. O zásahoch v osadách vieme z rozprávaní ich obyvateľov svoje. Mnohí z osady často doplácajú na pár jednotlivcov a na ich protizákonnú činnosť raziami ako zo zlých filmov, pri ktorých deti a ženy pozerajú do hlavných strelných zbraní a ozbrojení muži vchádzajú do príbytkov bez toho, že by uviedli dôvod...

Podľa dostupných správ došlo v stredu 19. júna 2013 okolo piatej popoludní v osade Budulovská k zásahu asi päťdesiatich maskovaných príslušníkov Policajného zboru Slovenskej republiky, ktorí dorazili do osady pri Moldave nad Bodvou na približne dvadsiatich vozidlách a bez akýchkoľvek výziev a komunikácie s obyvateľmi osady začali s prehliadkou obydli. Obyvatelia osady pri zásahu nekládli žiaden aktívny odpor. Pri zásahu údajne došlo k zraneniam vyše tridsiatich osôb, vrátane malého dieťaťa. Viacerí obyvatelia osady museli vyhľadať lekárske ošetrovanie. Došlo vraj k zadržaniu asi pätnástich osôb, ktoré boli odvedené na policajnú stanicu v Moldave nad Bodvou,

kde malo dôjsť k ďalším fyzickým útokom zo strany policajtov voči zadržaným. Niektorí z postihnutých pri zásahu boli vyškolení terénni sociálni pracovníci a niektorí boli spolupracovníkmi Rozvojového programu OSN pri sociologických výskumoch v tejto lokalite. Pravdepodobne práve vďaka tomu ako jedni z prvých na neadekvátny zásah verejnosť i kompetentných upozornili účastníci konferencie Európskej komisie, Rozvojového programu OSN (UNDP) a Svetovej banky. Konferencia Od pilotných projektov k výsledkom, ktorá sa konala v marci 2013 paralelne v Bruseli a v Moldave nad Bodvou, umožnila jej lídrom spoznať realitu i ľudí v spomínanej osade. Práve lídri spomínanej konferencie – Marek Baláž, Peter Barták, Richard Filčák, Barbara Gindlová, Marek Hojsík, Jakob Hurrle, Eunika Jurčíková, Symon Kliman, Alexander Mušinka, Valery Novoselsky, Martin Orth, Zuzana Polačková, Filip Pospíšil, Fabián Daniel Sánchez, Daniel Škobla skonštatovali, že rómska komunita v Moldave nad Bodvou je veľmi iniciatívna, kooperatívna a podieľa sa na množstve pozitívnych aktivít. Rómske domácnosti v Moldave sa zúčastňujú projektov, v rámci ktorých si zlepšujú podmienky bývania, zúčastňujú sa sporiaciach programov, pracujú v rámci divadelného krúžku, v osade je fungujúce komunitné centrum. Jediné, čo odlišuje obyvateľov osady od ich nerómskych susedov, je ich hlboká

chudoba. Preto neváhali verejnosť informovať: „Boli sme zdesení, keď sme sa dopočuli o údajnom fyzickom násilí a poškodení majetku obyvateľov osady zo strany špeciálnych jednotiek štátnej polície Slovenskej republiky.“ Hneď začerstva vo svojom stanovisku konštatovali, že v Moldave došlo k nenapraviteľným škodám na vzájomnej dôvere rómskej komunity na jednej strane a Nerómov vrátane inštitúcií štátu na druhej strane, a že tento zásah vlastne sabotuje úsilie štátu, Rómov a Nerómov, obcí, medzinárodných organizácií, mimovládnych organizácií aj Európskej únie v úsilí napomôcť začleňovaniu Rómov.

Dôvodné obavy, že v Moldave mohlo dôjsť k zneužitiu právomoci verejného činiteľa a porušeniu základných ľudských práv začali vyjadrovať ďalší. Všetci žiadali príslušné štátne orgány Slovenskej republiky o objektívne prešetrenie oprávnenosti a adekvátnosti zásahu, vrátane vysvetlenia motívov zásahu a jeho výsledkov.

Azda najpodrobnejšiu a v tomto prípade pravdepodobne aj najautentickejšiu správu o policajnom zásahu v osade Budulovská podalo spolu so svojim stanoviskom občianske združenie ETP Slovensko – Centrum pre trvalo udržateľný rozvoj, ktoré v danej lokalite dlhodobo pracuje. Podľa tejto správy sa v osade v sobotu 15. 6. 2013 uskutočnilo záverečné prezentovanie výsledkov niekoľkokomesačného projektu Čistota okolo nás. Toto podujatie bolo

organizované tromi mladými mužmi z osady Budulovská, ktorých dlhodobo podporuje v ich aktivitách ETP Slovensko a občianske združenie EQUITY.

Na podujatí sa zúčastnili obyvatelia osady a pozvaní hostia. Jeho súčasťou bol kultúrny a športový program, ktorý pokračoval voľnou zábavou po skončení oficiálneho programu o pol šiestej večer. Vo večerných hodinách sa na miesto podujatia vzdialeného od obytnej zóny mesta približne jeden a pol kilometra dostavila **hliadka mestskej polície** skontrolovať jeho priebeh (mestská polícia bola organizátormi na podujatie pozvaná), pričom neidentifikovala žiadne problémy a prislúbila pomoc, ak by bola náhodou potrebná. V neskorých nočných hodinách (okolo jedenástej), sa dostavili na miesto príslušníci Policajného zboru SR na motorovom vozidle, ktorí požiadali o stíšenie hudby, čomu bolo vyhovorené. Táto hliadka sa na miesto podujatia vrátila ešte raz, v skorých ranných hodinách v čase, keď už bola po skončení podujatia organizátormi balená technika. Jeden z policajtov napadol na pódiu mladistvého Leonarda H. s odkazom na údajne „nevybavené účty z minulosti“. Medzi obyvateľmi osady a políciou došlo k potýčke, pričom došlo aj k hádzaniu kameňov na vozidlo policajného zboru, čoho výsledkom bolo rozbité okno na ňom. Dve osoby (mladistvý Leonard H. str. 12 >>>

Viera naruby

Slovensko sa prezentuje ako krajina hlboko veriacich. Za patrónku máme sv. Pannu Máriu. Viera je súčasťou nás.

Pre mnohých sú kostoly miestom, kde sa za niekoho modlia a ďakujú za vyslyšanie svojich modlitieb. Cirkiev je útočiskom, za ktorým veriaci prichádzajú. Kňazi i biskupi, tí všetci nás vyzývajú k láske a porozumeniu. My ich uznávame ako zástupcov Krista a jeho učenia. Pre mnohých je cirkiev posledným útočiskom, kam sa môžeme utiekať s prosbou o pomoc. Nie všetci však vzhľadom na udalosti posledných volieb do vyšších územných celkov týchto predstaviteľov tak vidia. Ako všetci vieme, v Banskobystrickom kraji sa za župana dostal Marian Kotleba. Je verejne známe, že bol predstaviteľom extrémisticko – neonacistickej strany Pospolitost. Nebojme sa pomenovať veci tak, ako sa naozaj majú. Nehľadajme iné, menej ohavné pomenovania. Človek a veriaci by si myslel, že cirkiev ideológiu fašizmu razantne odmieta. Fašizmus je totiž

proti všetkým zásadám kresťanstva. Veriaci by skôr očakával, že predstaviteľ cirkvi bude ľudí vyzývať k netolerancii rasovej nenávisťi, že nás bude prosiť o šírenie bratskej lásky. Bohužiaľ, opak je pravdou. Možno práve na základe božieho pozhňania, ktoré sa Kotlebovi a jeho strane dostalo od samotného slovenského arcibiskupa Jána Sokola v roku 2005, sa dostal z temných kútov na svetlo, a to rovno do politiky. Takže fašizmus sa na Slovensku stal úplne legálnou záležitosťou. Mladí kresťania motivovaní božím pozhňaním od arcibiskupa Sokola tak extrémizmus môžu chápať ako niečo, čo je v súlade s novodobým kresťanstvom. Jediné stanovisko, ktoré hovorca arcibiskupského úradu v tom čase médiám poskytol bolo: „Arcibiskupský úrad, cirkiev a arcibiskup Sokol nemá nič spoločné so Slovenskou pospolitosťou“.

Medzi veriacimi sú aj tisícky Rómov. Viera a náboženstvo sú Rómom veľmi blízke a sú prirodzenou súčasťou ich života. Rómske deti chodia na náboženstvo, majú prvé sväté prijímanie a sú aj birmované. Sú krstené

a sobáša ešte stále uzatvárajú výhradne v kostole. Veľa slovenských Rómov svoju vieru zachovalo aj po odchode zo slovenských dedín do veľkomiest v cudzine. V zahraničí, ako napríklad vo Veľkej Británii vstúpili do kresťanských spolkov a ich viera je naozaj veľmi silná. Pravidelne sa stretávajú v spoločenstve a modlia sa. Svoju vieru a presvedčenie šíria aj po sociálnych sieťach. Môžeme si tak z ich stretnutí pozrieť veľmi emotívne záznamy. Pomáhajú sebe navzájom, ale aj úplne cudzím ľuďom, ktorí potrebujú pomoc. Na Slovensku sa stretávame v kostoloch. Na dedinách sa síce všetci poznáme, ale nie sme ako veriaci tak úzko zomknutí. Rómovia v zahraničí vytvárajú veľmi silné skupiny ľudí, ktorí sa dobre poznajú a prežívajú spolu všetky šťastné aj menej šťastné udalosti vo svojich životoch. Počas modlitieb sa držia za ruky Rómovia s Nerómami. Ne potrebujú žiadne nezmyselné a proti viere postavené segregovanie kostolov. Musím povedať, že aj keď sa mi to občas zdá až fanatické, sú to úžasní ľudia s veľkým zmyslom pre spravodlivosť

a dobro. Taká silná je ich viera v Boha a dôvera v jeho cirkiev.

Máme si myslieť, že veriacich Rómov arcibiskup za božie ovečky nepovažuje? Podľa názoru niektorých veriacich, ak už chcel Kotlebovi pozhňať, tak to nemalo byť preto, aby mu istým spôsobom odsúhlasil jeho fašistické smerovanie, ale mal mu pozhňať v zmysle toho, aby ho opustil zlý duch, ktorý ho ovláda. Ako hovorila, aby sa jeho duša uzdravila zo satanského zovretia. Fašizmus by mal byť jedným z úhlavných nepriateľov kresťanstva. Mali by podľa mňa znieť skôr modlitby za to, aby sa fašizmus už nikdy nedostal k moci a aby sa jeho zverstvá už nikdy neopakovali. Arcibiskup by tak možno napravil svoju reputáciu božieho zástupcu pred veriacimi. Za posledné roky sme boli svedkami toho, ako škandály niektorých kňazov v zahraničí narušili dôveru veriacich. Pozhňanie Kotlebovi prispelo k ďalšiemu oslabeniu dôveryhodnosti cirkvi. Ako by nestačili škandály okolo pedofílie niektorých kňazov, musíme sa na účet cirkvi pripísať aj odobrenie fašistických ideológií

♦ Ilustračné foto J. Ferenc

potlačujúcich všetky kresťanské zásady.

Veriaci Róm môže tento arcibiskupov skutok vnímať ako zradu. Akoby ho v týchto ťažkých chvíľach už opustil aj Boh. Ešte že niektorí dokážu Boha a jeho lásku oddeliť od ľudí, ktorí chtiac či nechtiac robia cirkvi zlé meno. Cirkiev by nemala podraziť nohy veriacim, a to ani Rómom... Práve naopak. Mala

by bubnovať na poplach. Osobne ma skutok arcibiskupa veľmi zarazil, pretože ak cirkiev aj pôjde proti Rómom, ako to v krátkej dobe na Slovensku dopadne? Cirkiev je obrovská organizácia a má veľký vplyv na svojich veriacich. Slovensko sa prezentuje, ako krajina kresťanská. Toto je nový kresťanský smer? Dúfam, že nie.

Mária Hušová

Anketa: 1. Ako vnímate zvolenie Mariana Kotlebu za predsedu Banskobystrického samosprávneho kraja? 2. Čo podľa vás prinesie jeho úradovanie Rómom v kraji?

Peter Juhász, nezamestnaný – Detva.

1. To, že sa Marian Kotleba stal županom Banskobystrického samosprávneho kraja (BBSK) nemôžem vnímať nijako inak než negatívne. Veľmi dobre poznám jeho minulosť a aj keď sa v poslednej dobe snaží na verejnosti vystupovať sofistikovane, pre mňa je Marian Kotleba nedôveryhodný človek a politik. Jeho politické aktivity v minulosti, jeho názory a postoje nenechajú nikoho na pochybách, kam politicky patrí. A aj keď v súčasnosti zo seba chrlí pekné slová, ktoré chce nespokojný volič počuť, podľa mňa nič dobré pre nikoho neurobí. Možno budú z jeho zvolenia profitovať ľudia z jeho najbližšieho okolia, ale to je na Slovensku už osvedčená prax. Všade, kde sa dajú obsadiť posty jeho „nohsledmi“, ale to je už o politickej kultúre, nielen o Marianovi Kotlebovi. Bohužiaľ.

2. A čo jeho zvolenie prinesie Rómom? Som presvedčený, že nič dobré. Veď Marian Kotleba sa stal županom BBSK vďaka svojej antirómskej propagande. Ak to mali Rómovia doteraz veľmi ťažké, budú to mať oveľa ťažšie. Stačí sa pozrieť, akým smerom sa uberaá súčasná sociálna politika tohto štátu. Pochybujem, že Marian Kotleba môže priniesť niečo pozitívne. To skôr naopak, očakávam len ďalšie nezmyselné represie a zníženie už aj tak veľmi zlej sociálnej situácie.

Adriana Šarkoziová, asistentka terénnej sociálnej práce – Žiar nad Hronom

1. Veľmi ma to neprekvapilo. To, že dostal takú vysokú podporu od svojich prívržencov a voličov je iba odzrkadlením protirómskej nálady, ktorá tu na Slovensku dlhodobo prevláda. Jeho volebný program neprináša nič prevratné. Okrem nenávisťi voči rómskemu etniku neponúka žiadne riešenia, iba sa snaží vystupňovať v ľudoch ich negatívne emócie, ktoré samozrejme využíva vo svoj prospech. Tu nejde o žiadnu frustráciu obyvateľov zo sociálnych pomerov a nečinnosti vlády, či jej korupcie, ako sa nám týmto mnohí snažia ospravedlniť výsledky volieb do VÚC. Víťazstvo M. Kotlebu vo voľbách považujem za hanbu slovenského štátu. Podiel viny na jeho víťazstve majú samozrejme aj samotní Rómovia a médiá. Nedokážem však pochopiť, ako takýto človek s pravícovo extrémistickými názormi, ktorý riešenia problémov vidí asi len v obmedzovaní základných práv a slobôd, vôbec mohol kandidovať na post župana. No napriek jeho jasnej politickej orientácii vo voľbách zvíťazil, a to je na tom to najhoršie.

2. V prvom rade tento fakt zrejme prinesie mnohým Rómom obavy až strach o ich budúcnosť a existenciu. Aj keď to ľudia ešte stále tak nevnímajú a skôr si myslia, že ich sa to netýka. Kompetencie župana sú obmedzené, ale kým sa na Slovensku nezmení sociálna kríza a štátna politika, je vysoko pravdepodobné, že M. Kotleba sa môže dostať na pôdu parlamentu, kde získava vyššie kompetencie a právomoci. Ja osobne sa najviac obávam toho, že by sa mohla zopakovať minulosť, kedy bol rómsky národ prenasledovaný ako štvaná zver, bezčestne sa mohli Rómovia zabíjať alebo sa vytvárali nacistické pracovné a koncentračné tábory, kde zahynulo mnoho Rómov a Židov... Zrejme tí, čo volili Kotlebu zabudli na tieto zverstvá a krutosti, zabudli na historický význam Slovenského národného povstania a boj proti fašizmu.

Maroš Lichner, zvärač – Detva

1. Som dosť znepokojený tým, že sa Marian Kotleba stal županom BBSK. Podľa mňa človek ako on, s jeho názormi a postojmi, by nemal zastávať funkciu župana a ani žiadnu inú. Takýto človek by nemal mať miesto na politickej scéne žiadneho štátu, ktorý jasne deklaruje ochranu ľudských a občianskych práv všetkých svojich obyvateľov.

2. Rómom to neprinesie nič dobré. Marian Kotleba počas celej svojej politickej kariéry jasne dával najavo svoj proticigánsky postoj. Myslím si, že zvolenie za župana jeho názory nezmenilo, možno sa bude len diplomatickejšie vyjadrovať, no vo vnútri to bude stále ten istý človek, ktorým bol v Slovenskej

pospolitosti. Ak mám byť úprimný, doteraz sa čudujem, ako mohol legálne kandidovať na župana.

Viera Šándorová, občianska aktivistka

1. Marian Kotleba je županom BBSK, to je fakt. Na tom sa už nedá nič zmeniť, to si musia všetci, ktorí žijú v tom kraji uvedomiť. Do istej miery za tento výsledok môžu aj tí, ktorí reálne nepracujú s rómskou komunitou. Je ťažko uvažovať prečo, nežijem v tom kraji.

2. A čo tento fakt prinesie Rómom? Neviem to v tejto chvíli povedať. Ale rada si počkám na jeho ozajstné činy, ako dokáže dať Rómom prácu a ako dokáže, že jeho politika, ktorú hlásal je pravdivá a nie je rasisticky motivovaná. Bolo by vhodné, aby občianske združenia a aktivisti pozorne sledovali jeho kroky, jeho úspechy a neúspechy a hlavne jeho programové vyhlásenie. Potom môžu posúdiť a verejne kritizovať jeho kroky smerom k zamestnanosti rómskej komunity v jeho kraji, ale taktiež musia počítať s tým, že situácia sa môže aj zhoršiť, a treba aby boli v každom smere pripravení.

Pavel Berko, sociálno-výchovný pracovník – Kremnica

1. Na jednej strane som rád. A prečo? Aspoň sa naplno ukázala skutočná mienka veľkej časti obyvateľstva v Banskobystrickom kraji. Nedá sa prehliadnuť, že ide o jasné posilnenie extrémizmu. Kotlebovci dali signál všetkým, že v budúcich parlamentných voľbách už budú predstavovať reálnu politickú silu v parlamente. Zvolenie M. Kotlebu dokázalo zlyhanie spoločnosti ako takej, pretože v normálnej občianskej spoločnosti by takýto politik nemal mať žiadnu šancu na úspech. Kotleba je človek, ktorý má vraj svoj program „desatoro“ postavený na „kresťanských“ hodnotách, čím si získal veriachí v tomto kraji. Nezabudne ako správny „kresťan“ dodať: „...odstrániť zvýhodňovanie cigánskych príživníkov, znížiť hranicu trestnoprávnej zodpovednosti na 12 rokov...“ a na záver zažela poslancom Banskobystrického kraja pri svojom prejave „biele Vianoce“. Samozrejme ako správny kresťan a národovec je aj proti Európskej únii a NATO, ktoré je podľa jeho „desatora“ teroristická organizácia. Je to novodobá „Biblia“ pre „naše Slovensko“ a jeho voliči sú „správni „kresťania“, ktorí ju musia dodržiavať. Jeho politické názory sú naozaj tragikomické a zároveň nebezpečné.

2. Čo prinesie? Strach Rómom, radosť majorite, ktorá má plné zuby chudoby a krízy, za ktorú podľa nich môžu Rómovia. Politikom, ktorí budú dosť „antirómski“ stúpanie preferencií. Rómovia sa stanú politickou témou číslo jedna aj pred parlamentnými voľbami. Brusel sa na to všetko môže len nečinne prizerať. Riešenie takzvaného rómskeho problému sa obmedzí na čistú represiu, ktorá bude mať širokú podporu verejnosti.

Gabriela Radičová, pedagogička – Hnúšťa

1. Pre mňa bol tento fakt prekvapením, nepredpokladala som, že v druhom kole župných volieb vyhrá Kotleba. O to viac, že jeho protikandidátom bol poslanec Smeru. Alibizmus, že voliči BBSK krúžkovali Kotlebu ako menšie zlo alebo ako vzdor súčasným politikom neobstojí. Ľudia ho volili kvôli jednoduchému slovníku a ešte jednoduchším „riešeniam“ voči Rómom. Tento fakt zmenil latentný rasizmus na Slovenku na otvorený.

2. Kotleba má ambície dostať sa do parlamentu. Myslím si, že bude pokračovať vo svojej rétorike voči Rómom aj naďalej. Dúfajme, že na činy mu pri svojej práci župana vyššieho územného celku neostane čas, lebo bude mať čo robiť s poslancami, ktorí mu budú hádzať poľená pod nohy a bojkotovať jeho návrhy. Myslím si, že zvolenie Kotlebu za župana BBSK nič radikálne Rómom neprinesie. On nemá riešenia, on ani nechce riešiť, len zneužíva postavenie Rómov v spoločnosti populizmom a xenofóbiou. Ale na druhej strane si touto rétorikou získa veľa priaznivcov na svoju stranu a možno sa dostane aj do parlamentu, získa

Víťazstvo, ktoré znamená prehru...

Volby do samosprávnych krajov naplno ukázali stav našej spoločnosti. Šokujúce víťazstvo Mariana Kotlebu je len dôkazom úrovne „anticiganizmu“ na Slovensku. Prečo môžem napísať takéto radikálne vyhlásenie? Nuž z jediného prostého dôvodu. Marian Kotleba totiž vo svojom volebnom programe neponúkol voličovi absolútne nič! Tento pán nevie, ako treba riadiť kraj, neprišiel so žiadnym prevratným návrhom, ako vyriešiť nezamestnanosť, nefungujúce školstvo, zdravotníctvo, alebo čokoľvek iné. No napriek tomu s prehľadom zvíťazil.

Politológovia hľadajú príčiny jeho víťazného ťaženia. Všetomže sa snažia prísť na to, čo je dôvodom, že ľudia z kraja Slovenského národného povstania zvolia za svojho župana človeka, ktorý povstanie označil za puč a otázkam o holokauste sa vyhýba ako čert krížu. Pritom odpoveď je prostá. Marianovi Kotlebovi stačilo využiť „anticiganizmus“, ktorý za dvadsaťštyri rokov zapustil v našej spoločnosti veľmi hlboké a rozvetvené korene.

Rómovia sú na Slovensku nepriateľom číslo jeden. Ľudia z majority sú presvedčení, že za nerijujúcu ekonomiku a mizernú úroveň ich života môžu „Cigáni“. Média majú na tomto postoji svoj levý podiel. Najčítanejší denník a najsledovanejšia televízia sa predbiehajú v tom, ako prinesú nespokojnému občanovi správu o rómskej kriminalite. Informujú tak, aby v občanovi vyvolali pocit, že Rómovia zneužívajú systém, neplatia pre nich zákony a ich sociálne dávky sú minimálne trikrát vyššie než plat ľudí z majority, ktorí na tie hladové mzdy musia celý mesiac drieť. Internetom sa šíria hoaxy o bezplatnom vydávaní liekov Rómom či o sociálnych dávkach, ktoré sa vyplácajú Rómom do závratných výšok, pretože majú veľa detí. Rómom sa rozdávali nové domy, byty, majú štedré sociálne dávky a ich jedinou starosťou je robiť deti, aby mali peniaze na alkohol a cigarety. Takáto je verejná mienka, ktorú výrazne pomohli vytvoriť médiá.

Hospodárska kríza, vysoká nezamestnanosť a nízke mzdy zdĺžených robotníkov, ktorí nestíhajú splácať všetky úvery a problémny nedokážu riešiť, dokonali svoje dielo. Potom sa niet čo diviť, že ľudia volia človeka, ktorý im ich predsudky a nenávisť potvrdí. Sľubí im radikálne riešenia, naznačí cestu, ako urobiť poriadok s „Cigánmi“, ktorí môžu za všetko. Nepovie naplno, len jasne naznačí, že namiesto dávok by vytvoril pracovné tábory, namiesto integrácie prišnú segregáciu. Všetko to zariadi jeho tvrdá ruka. Na toto nespokojný volič plný nenávisťi čakal. A tak prišlo k tomu, že sa extrémizmus na Slovensku zlegitimizoval.

No musíme si položiť aj otázku, aký podiel na víťazstve extrémnej pravice majú samotní Rómovia? Možno sa čudujete, možno si klepete na čelo. No Rómovia majú na víťazstve Mariana Kotlebu svoj podiel a nie malý! Svojou pasivitou umožnili toto šokujúce víťazstvo. Rómovia v drvivjej väčšine prípadov ostali opäť pasívni. Zostali doma a čakali, ako za nich rozhodne majorita, aj keď väčšina z nich si uvedomo-

♦ Marian Kotleba – nový župan v Banskobystrickom kraji. Foto: J. Ferenc

si poslancov, a to by bola katastrofa pre Slovensko. Ale to vládna strana nedopustí, predsa len sme demokratickou krajinou. Postavenie Rómov v spoločnosti sa dlhodobo nerieši a pre Rómov by to mala byť hrozba, ako sú všetci schopní spojiť sa proti Rómom, dokonca aj niektorí Rómovia, ktorí volili Kotlebu.

Janka Križanová, asistentka terénnej sociálnej práce – Zvolen

1. Bola som prekvapená, že to vyhral. Vôbec som to nečakala. Podľa mňa to je zapríčinené neriešením takzvaného rómskeho problému, ktorý si všetky vlády od roku 1989 len prehadzujú ako horúci zemiak. Kotleba len zneužil nespokojnosť občanov s celkovým stavom v našej spoločnosti.

2. Naozaj neviem, čo by to mohlo pre Rómov znamenať. Ja sama nie som Rómka, no dennodenne pracujem s Rómami, takže táto problematika sa ma bytostne dotýka. Myslím si, že to neprinesie žiadne výraznejšie zmeny či už negatívne, alebo pozitívne. Podľa mňa nemá Marian Kotleba žiadne reálne riešenia. Okrem antirómskej rétoriky nič iné nedokáže.

Jana Luptáková, pedagogička a občianska aktivistka – Detva

1. Vnímam to ako celkový obraz spoločnosti a myslím, že by bohužiaľ zvíťazil v každom kraji.

2. Do spoločnosti, teda aj Rómom, to pravdepodobne vnesie prehlbovanie priepasti medzi majoritou a Rómami, pretože zdanlivo možno všetku biedu na Slovensku zvaliť na Rómov, ako kedysi na Židov. Ale pravda to nie je. Cieľavedomé vyvolávanie ekonomických a sociálnych kríz je výnosný obchod a profitujú z neho tí, ktorí masirujú verejnú mienku. Prečo? Pretože je to výnosné a pretože sa tak dajú zakryť chyby akejkoľvek vlády. Najst' vinníka a viesť antipolitiku je asi jednoduchšie ako konať dobro a systematickú politickú prácu. Dúfam, že pravda vyjde najavo menej bolestivo ako v 30-tych rokoch minulého storočia a nevyústi do vojny.

Ingrid Kosová, občianska aktivistka, MVO Quo Vadis – Zvolen

1. Pri prvých správach o zvolení predstaviteľa radikálnej pravice na post župana ma premoхла veľmi silná emócia zhnusení a nepochopenia. Nikdy som totiž tento fakt nedokázala vnímať ako výkrik nespokojnosti Slovákov voči neriešeniu rómskej problematiky, resp. korupcie, ako sa nás snažia mnohí presvedčiť. Som toho názoru, že ak sme ochotní do významnej politickej funkcie zvoliť človeka, ktorý verejne a bezčestne popiera holokaust a vyhlasuje Slovenské národné povstanie za komunistický puč, potom v prvom rade ide o skryté morálne postoje a chorý úsudok voličov. Zvolenie Kotlebu do funkcie župana je pre mňa osobne synonymom konca éry latentného rasizmu a nástupu vyššej miery intolerance a nenávisťi voči Rómom.

vala, aký kandidát sa môže stať županom. Nízka morálka kandidátov, ktorí za niekoľko volebných období naučili Rómov, že za ich hlas môžu dostať pár eur, či nejaké potraviny. Volebný program a orientovanie sa medzi kandidátmi sú pre týchto Rómov neznáme pojmy. Skorumpovať chudobného človeka je to najľahšie. A tak sú volby v mnohých rómskych komunitách len o starom známom „niečo za niečo.“ Ak nič nedostanem, volby sa ma netýkajú...

No cesta občianskej pasivity a zmierenie sa s osudom ľudí žijúcich na sociálnej a ekonomickej periférii nás privedú ku katastrofe.

Víťazstvo Mariana Kotlebu mi pripomína cestu za mocou Adolfa Hitlera, ktorý tiež využil hospodársku krízu a nespokojných občanov k tomu, aby rozpútal pekló na zemi. Klesajúca životná úroveň a marazmus, z ktorého demokratické strany nevedia najst' cestu, doslova núkajú moc malým diktátorom so silným slovníkom. Od zamatovej revolúcie ľudia čakajú na to, že bude lepšie, a ono je stále hor-

šie. Nieкто musí byť za to vinný. A kto posluží lepšie ako obetný baránok, ak nie tí sociálne najslabší, najnevzdelanejší a najzlolovanejší? Áno, Rómovia boli prví, ktorí stratili prácu. Aby sa neburili, vtedajšia vláda im dala sociálne dávky, ktoré neboli oveľa nižšie ako plat za prácu vo fabrike. No sociálne dávky postupne klesali a zvyšovala sa bieda, ktorá so sebou zákonite prinášala sociálno-patologické javy. Namiesto rozvojových programov, kde by sa štát snažil čo najviac ľudí zapojiť do pracovného procesu, sa ponúkla ľuďom nenávisť. Namiesto sociálnej práce priamo v teréne, ktorá by ruka v ruku so zapájaním Rómov do práce priniesla výsledky, sa problémy neriešili a zlé sociálne prostredie, bieda, hlad, nevzdelanosť, dovŕšili svoje. Nikto nemôže poprieť, že sú problémy v rómskych komunitách na Slovensku vážne a treba ich riešiť. V niektorých z nich dosahuje nezamestnanosť sto percent a vzdelanostná úroveň je úbohá nízka. Deti preberajú sociálno-patologické správanie svojich rodičov. Nemajú sny, nevedia, že sa dá žiť aj inak. Pre

nich je svetom ich osada či geto. Sú presvedčení, že Rómovia neštudujú, nepracujú v štátnej správe či v iných oblastiach. Lebo život ich naučil to, že to nie je možné, keďže tieto miesta sú len pre „bielych“. A tak sa môžeme točiť v tomto bludnom kruhu donekonečna bez toho, aby sa niekto pokúsil tento sociálny problém vyriešiť. Namiesto toho, aby si tí, ktorí sú pri moci uvedomili, že takzvaný rómsky problém nie je problémom etnickým, ale sociálnym, sa však riešenia nikdy nedočkáme. No mocipáni namiesto riešení sociálnemu problému extrémnej chudoby a sociálnej izolácie navliekli týmto problémom etnické tričko a občanovi prstom ukázali, kto je za všetko vinný.

Potom by sa nemali čudovať, že na Slovensku pomaly, ale isto, víťazí extrémizmus. Banskobystrický región je hneďou škvrnou na mape Slovenska. Bojím sa, aby nás pštrošia politika tejto vlády o dva roky neprivedla k tomu, že budeme konštatovať, že Slovensko je hneďou škvrnou na mape Európy.

Braňo Oláh

Zdravotné sestry pri výrobnjej linke

„V Čechách mám životnú úroveň, akú by som doma asi nedosiahla. Preto som sa rozhodla pracovať a žiť v Mladej Boleslavi,“ hovorí tridsaťročná Michaela Bužová pochádzajúca zo Sečovskej Polianky na východe Slovenska. V Česku žije už desať rokov.

Sen o zdravotnej sestričke

Už v detstve snívala o tom, že keď vyrastie, bude zdravotnou sestrou. Sníva o tom veľa dievčat, ale ich plány sa zmenia. Pani Michaela si svoj sen udržala a splnila si ho. Úspešne vyštudovala a bola nato aj s rodinou patrične pyšná. Aj keď na Slovensku vyštudovala Strednú zdravotnícku školu v Michalovciach, dnes sa živí ako robotníčka na výrobnjej linke. Pracuje vo firme, ktorá vyrába komponenty pre Škoda Auto. V Sečovskej Polianke žijú Rómovia na rovnakej úrovni ako Nerómovia a vzdelanie je pre nich dôležité. Pracujú v Čechách, Anglicku či inej krajine v rámci Európskej únie. Dokonca aj ako profesionálni vojaci.

Čo môže viesť zdravotnú sestru k tomu, že sa napokon zamestná vo fabrike? Michaela sa osobne s diskrimináciou vo svojom živote zatiaľ takmer nestretla. No napriek tomu sa predsudkov predsa len obávala. Počula o nich skoro z každej strany. To ju odradilo a viedlo k tomu, že sa ako zdravotná sestra na Slovensku ani nepokúsila zamestnať. Rezignovala skôr, než sa o niečo pokúsila. Možno sa to dá vnímať ako žiadaný výsledok, ktorý sa snaží dosiahnuť časť spoločnosti odsudzovaním a diskrimináciou voči Rómom.

Po ukončení zdravotníckej školy sa jej plány zmenili. „Mala som vážne pochybnosti o tom, že by v nemocnici mohli zamestnať Rómku. Vedela som ako Rómov spoločnosť odsudzuje, a preto som sa nechcela sklamať. Tak som tomu radšej predišla,“ odôvodnila svoje rozhodnutie Michaela. Zdravotnú sestru však chcela robiť, a preto sa ako dvadsaťročná rozhodla odísť do Čiech, kde už niekoľko rokov žil a pracoval jej starší brat. Po úvahách sa rozhodla odísť celá rodina. Michaela odišla spolu s matkou a bratom. Mama a brat sa zamestnali v externej firme pre automobilku na výrobnjej linke. Mama neskôr v automobilke skončila a dnes pracuje ako upratovačka. Sen o tom, že bude pracovať ako zdravotná sestra sa jej predsa len nakoniec podarilo splniť. Predpokladala, že v Čechách predsudky možno nie sú až také hrozné, ako na Slovensku. Urobila pokus a ten jej prekvapivo vyšiel hneď na prvýkrát. Nastúpila do Klaudiánovej oblastnej nemocnice v Mladej Boleslavi na interné oddelenie. Práca sa jej páčila. Bola zdravotnou sestrou, ako si to vysnívala. Rómovia, ktorí ju tam videli v bielom plášti sa tomu vždy potešili. Boli na ňu hrdí. Napriek tomu po troch rokoch odišla. „Dala som výpoveď, pretože ak kolektív, v ktorom pracujete nie je dobrý, tak ani z práce nemôžete mať radosť. Necítila som žiadne predsudky zo strany pacientov ani kolegov. Išlo skôr o intrigy a rôzne podrazy. A to vám prácu znechutí. Skončila som a hľadala som si inú prácu. O tom, že by som niekedy v budúcnosti ešte pracovala ako zdravotná sestra, zatiaľ neuvažujem. Nepríjemný kolektív mi túto prácu dostatočne znechutil. Mladá Boleslav je známa svojou automobilkou Škoda Auto. Je tu veľa externých firiem, s ktorými spolupracuje, a tak som to skúsila tam,“ spomína.

Takto sa teda zo zdravotnej sestry stala robotníčka na výrobnjej linke. A nie je jediná. Za pásom nájdete zdravotné sestry ale aj iné zaujímavé profesie. Za prácou zdravotnej sestry bolo Michaele ľúto, ale nechcela prežívať každodenný stres a ako dodáva, so súčasnou prácou je veľmi spokojná. Pracuje síce na trojsmennú prevádzku, ale ináč to vo fabrike ani nejde. Kolektív aj platové podmienky jej vyhovujú. V Mladej Boleslavi si založila aj rodinu. Má tu dlhoročné priateľské vzťahy a podarilo sa im dosiahnuť aj to, aby mali vlastný byt. Kúpili si ho na hypotéku. Mladá žena sa obáva, že na Slovensku by si hypotéku dovoliť nemohla, keďže najstí sa tam dobrú a dobre platenú prácu je podľa jej názoru takmer nemožné. Slovensko má rada, ale vzhľadom k nedostatku pracovných príležitostí, ktorý na východe stále pretrváva, o návrate neuvažuje. Rada do rodnej obce kde majú rodinný dom každé leto zavíta, ale žeby sa mala vrátiť natrvalo, si už akosi nevie predstaviť. Priznáva, že sa nechala rozmaznať mestom. Vyhovuje jej pohodlie mesta a výhody, ktoré ponúka. Život na dedine by už nebol pre ňu. Prestahovanie sa do Čiech pred desiatimi rokmi preto dnes považuje za najlepšie rozhodnutie, aké urobila.

Mária Hušová, Mladá Boleslav, foto: archív

Ak by bol na Slovensku dostatok pracovných príležitostí, ukázalo by sa, koľko Rómov chce pracovať

Česko bolo pre Slovákov vždy akousi pracovnou destináciou. Nepotrebovali cudzí jazyk a veľa z nich má v Čechách aj príbuzenstvo. Je to blízko a kedykoľvek sa dá vrátiť bez veľkých finančných nákladov na cestovné.

Risknúť to a vycestovať sa rozhodol pred šiestnástimi rokmi vtedy ako mladý chlapec aj Róm zo Sečovskej Polianky z východného Slovenska. Marcel Bužo je dnes už tridsaťštyri ročný otec dvojročnej dcéry. Doma od svojich sedemnástich rokov pracoval na miestnom družstve. Robil to, čo bolo práve treba. Bol pracovitý a robil rád. Rád sa staral o dobytok. Zarábil si, ale aj keď túto prácu mal rád a mal k nej pozitívny vzťah, chcel niečo viac. Prácu, za ktorú dostane aj dobre a dostatočne zaplatené. A samozrejme, chcel zažiť aj niečo nové. Mladá Boleslav sa v tom čase stávala centrom záujmu. Veľa pracovných príležitostí tu ponúkala automobilka Škoda. Stala sa jedným z najväčších zamestnávatelov v Stredočeskom kraji. Bol to významný zamestnávatel aj pre Slovensko. Mnoho mladých Rómov vtedy odišlo za prácou práve tam a mnoho z nich tam zostalo aj žiť.

„Boli to úžasné roky. Jednoducho som sa rozhodol, že to skúsím. Začal som nový život,“ opisuje svoje rozhodnutie pán Marcel. Jeho prvé kroky nesmerovali hneď do automobilky. Začal najprv od krompáča na výkopových prácach. Hovorí, že to bola dosť ťažká práca. Využil však aj túto možnosť, ktorá sa mu naskytla. Jeho vzdialený príbuzný Jaroslav Horváth mal firmu na výkopové práce. Neskôr to bola práve jeho firma, ktorá začala spolupracovať s automobilkou Škoda ako externá firma, a práve cez ňu sa veľa Rómov, ale aj Nerómov zo Slovenska v Mladej Boleslavi zamestnalo a ešte aj zamestnáva.

„Stretol som niekoľkých, ktorí nemali radi Rómov a v práci na nich nadávali, že sú to čierne huby. Tak sme sa ich spýtali, či vedia, kto ich živí, kto im dáva plat. Keď zistili, že ich šéfom a majiteľom firmy je Róm, nebolo im do smiechu. Báli sa, že prídu o prácu, ale neprišli,“ smeje sa pán Marcel. Keďže bol otvorený každej pracovnej príležitosti, neskôr sa mu podarilo zamestnať sa aj v samotnej automobilke.

„Cez firmu Jaroslava Horvátha prišlo pracovať do automobilky neuveriteľné množstvo mladých ľudí zo Slovenska. Pamätám sa, ako sme ich chodili vyzdvihnúť

na vlakovú alebo autobusovú stanicu. Pre mladých ľudí to bol nový, úžasný svet. Napriek tomu, že sme sa narobili ako kone bola pre nás práca zábavou,“ spomína s nadšením na začiatky a ďalej hovorí: „Práca ma veľmi bavila. Boli sme skvelý kolektív. Z robotníka na výrobnjej linke som neskôr postúpil na údržbu. Nikdy som neolutoval toho, že som ako mladý odišiel za prácou do Čiech. Myslím, že aj v čase pretrvávajúcej finančnej krízy sú tu životné podmienky vždy o niečo lepšie ako na Slovensku. Aj keď by ste boli nejaký ten čas bez práce, vždy sa vám nakoniec podarí nejakú si nájsť,“ tvrdí presvedčivo pán Marcel na základe vlastnej skúsenosti.

Po niekoľkých rokoch sa mu podarilo presťúpiť priamo pod škodovku a to, ako povedal, znamenalo vyšší plat, zamestnanec-ké bonusy a veľa zamestnanec-kých výhod. S vtedajšou manželkou si kúpili na hypotéku malý dom. Zrekonštruovali ho, zariadili. Prišla však finančná kríza a s ňou mohutná vlna prepúšťania. V súčasnosti Marcel Bužo opäť pracuje pre firmu spolupracujúcu s automobilkou ako skladník špecialista, čiže pracuje na vysokozdvížnom vozíku. Tiež je to pre neho nová skúsenosť. Musel sa naučiť vozík obsluhovať veľmi rýchlo, doslova za chodu. Kým sa mohol vrátiť do pôvodnej firmy, musel prekonať obrovské problémy a starosti. Prepúšťanie v mladoboleslavskej automobilke ovplyvnilo aj životy mnohých ďalších Rómov zo Slovenska.

Získal dlhy, stratil priateľov

„Priamo v automobilke som pracoval dvanásť úžasných rokov. Myslím, že som patril medzi dobrých zamestnancov. Napriek tomu ma prepustili hneď v prvej vlnе prepúšťania. Prišiel som vtedy o príjem a narástli mi neuveriteľné dlhy. Prišiel som aj o staré priateľstvá. Nestíhal som splácať hypotéku a úvery. Naša životná úroveň sa úplne prepadla. Potom som bol rok bez stabilného zamestnania. Nevedel som tak žiť. Bolo to veľmi frustrujúce. Zmenilo to celý môj život. Prišiel som o dom a musím splácať zvyšné dlhy. To všetko preto, že som na rok prišiel o prácu s dobrým platom. Ľudia sa na vás pozerajú ináč, ako keby ste boli zloděj. Ste nezamestnaný a to pre niektorých ľudí znamená, že už nie ste takým človekom ako oni. Bez práce strácate medzi ľuďmi dôstojnosť. A to i napriek tomu, že ste o prácu neprišli vlastnou vinou. Keď mi oznámili, že som

prepustený, bol to šok. Nečakal som to. Nacvičoval som si, ako to mám doma povedať. Bolo to ťažké. Od svojich sedemnástich rokov som vždy pracoval,“ opisuje svoju vtedajšiu zúfalú situáciu pán Marcel.

Po prepustení si hľadal akúkoľvek prácu. Dostal ponuku pracovať ako murár na stavbe. Nikdy však nemuroval, nerobil omietky ani iné murárske práce. „K tomu som dostal ešte aj podmienku - buď sa to do troch dní naučím, alebo som bez práce. Bola to hrozná situácia. Je to neuveriteľné, ale dokázal som to. Nechcete to však nikdy zažiť. Ruky som mal zodraté a bolelo ma celé telo tak, akoby ma dokopali. Ale potreboval som prácu, a tak som to jednoducho musel dokázať. Dnes som na seba hrdý.“

Tvrdí, že na stavbe sa naučil tolko vecí, že dnes by si dokázal sám postaviť dom. Bola to síce ťažká skúška života, ale naučil sa remeslu. Murárske remeslo je podľa jeho slov veľmi ťažké, a preto má voči tejto práci rešpekt.

Z murára zvárač

Aj práca na stavbe sa skončila. Firma sa dostala do dlhov a to aj napriek tomu, že patrí medzi tie väčšie stavebné firmy na trhu. Kríza jednoducho postihla každého. S pomocou známych sa mu podarilo opäť zamestnať. Tentokrát ako zvárač. Tiež to nikdy nerobil, ale musel sa to rýchlo naučiť. A rovnako je rád, že to dnes vie robiť. „Mám tak viac pracovných možností. Ak by na Slovensku bolo dostatok pracovných príležitostí, bolo by vidieť, koľko Rómov chce pracovať a čo všetko sú schopní sa naučiť a zvládnuť,“ konštatuje pán Marcel.

Rómovia tak ako aj ostatní, ktorí prišli o prácu v automobilke však neprišli podľa jeho názoru iba o pravidelný príjem financií. Prišli aj o dlhoročné priateľstvá a sociálne väzby. Náhle sa ocitli v akejsi izolácii.

„Odrazu som ostal bez niektorých dlhoročných priateľov, s ktorými sme boli ako rodina. Väčšinu času boli v práci, takže na nejaké stretnutia veľa možností nemali. Máme spoločné zážitky. Navzájom sme si pomáhali a vieme o svojich trápeniach aj radoostiach. Odrazu sme o to všetko prišli. Tí, čo prišli o prácu ako vtedy ja sa rozprchli za prácou do iných miest a krajín. Je to ako prísť o člena rodiny, alebo odísť od nej,“ opisuje svoje vtedajšie pocity pán Marcel.

Pamätá si, ako si navzájom pomáhali hľadať bývanie. Žili na

♦ Marcel Bužo

spoločných podnájmov a vždy sa jeden na druhého mohli obrátiť o pomoc. „Boli to úžasné roky. Mnohí z nás sa tu aj oženili či vydali. Sú to zážitky, o ktorých budeme rozprávať ešte aj svojim deťom,“ dodáva. Finančná kríza, ktorá pred štyrmi rokmi zasiahla zčasti aj automobilový priemysel v Mladej Boleslavi, nepriniesla podľa jeho slov iba koniec dôležitých životných priateľstiev. Niektoré manželstvá uzatvorené medzi Čechmi a Slovákmi sa rozpadli. Neuniesli finančné problémy. Bezdomovcov stretnete na každom rohu. Sú medzi nimi aj Slováci, Rómovia i Nerómovia, ktorí tu žili a pracovali a po strate zamestnania zostali na ulici. Domov sa nemajú kam ani ku komu vrátiť. A tak sa z pracujúcich ľudí stali bezprízorní zapáchajúci ľudia prespávajúci na lavičkách.

Zložitá budúcnosť

Česká republika bola pre mnohých slovenských Rómov pracovným útočiskom. Výhodou je najmä jazyk a vzdialenosť. Dnes Česká republika sama bojuje s vysokou nezamestnanosťou, a tým sa znížili aj šance slovenských Rómov nájsť si tu prácu. Zložitá situácia narastajúcej nezamestnanosti, ktorú Slovensko po roku 1989 už spoznalo, Česko zasiahla až prednedávnom.

Pán Marcel sa síce v Čechách cíti už ako doma, ale uvažuje aj nad možnosťou, že by sa predsa len na Slovensko do rodnej obce vrátil. Ako hovorí, už je v Čechách príliš dlho. Jediné, čoho sa obáva je, že na východnom Slovensku je o prácu stále núdz. Pracovných príležitostí je málo a tie dobre platené sú príliš ďaleko. Nerád by od rodiny odchádzal na nejaké pracovné turnusy. Rád by sa vrátil k práci na družstve, ale je si vedomý toho, že družstvá už takmer neexistujú a vo väčšine ide už o rodinnú firmu. Slovensko je pre neho stále domovom, a preto dúfa, že sa situácia zlepši a bude sa raz môcť vrátiť.

Text: Mária Hušová, Mladá Boleslav, foto: archív

Rómovia vo fotografii - Karol Horváth

Moldava nad Bodvou

K šťastiu nám stačilo tak málo - obyčajná práca

Marek Gunár pochádza z Humenného na východnom Slovensku. V malom meste sa mu ani pri maximálnej snahe nedarilo nájsť si prácu. A ak áno, tak iba nejaké krátkodobé brigády. Kým bol slobodný, tak to ešte celkom stačilo. Neskôr si založil rodinu a starať sa o dve malé deti nebolo jednoduché.

Nejaký čas bývali s jeho rodičmi, ale tí sa po krátkom čase odsťahovali do Čiech, a tak boli odkázaní sami na seba. „Žiadnu stabilnú prácu sa mi nedarilo nájsť, a tak som poberal sociálne dávky. Boli sme z toho zúfalí. Občas som si zohnal nejakú fušku. Nebál som sa žiadnej práce, ale všetko to bolo málo. Priateľka sa starala o deti a poberala rodičovský príspevok. Bolo treba platiť nájom a každý deň z niečoho žiť. Nebolo z čoho. Nejaký čas sme dokonca boli s malými deťmi bez elektriny iba pri sviečkach. Bolo to hrozné. Takto sme už nedokázali ďalej žiť. Dostal som sa preto aj do problémov, do ktorých by som sa nedostal, keby som mal prácu a za ňu normálny plat,“ spomína na neprijemné dôvody, ktoré ho aj s rodinou vtedy ako dvadsaťpäť ročného donútili zbrať sa o odtísť do Prahy za rodičmi a za prácou.

Dnes ako tridsaťtri ročný na ťažké časy už iba nerád spomína. Ako hovorí, ak by nemal v Prahe rodinu, asi by boli začiatky veľmi ťažké. S rodinou je to oveľa jednoduchšie.

V Čechách žil už ako dieťa. Keď mal šesť rokov, rodičia sa s deťmi vrátili naspäť na Slovensko. Sami sa však do Čiech vrátili, len čo ich deti dospeli a mali vlastnú rodinu. Za životom v Čechách im bolo stále ľúto, a preto sa rozhodli vrátiť naspäť.

„Hneď ako sme sa pristahovali do Prahy, okamžite som si začal

hľadať prácu. A podarilo sa. Zamestnal som sa v bezpečnostnej službe ako strážnik. To bolo skvelé. Neuveriteľné. Nebol to žiaden problém. Doma by som také šance nemal,“ hovorí o začiatkoch pán Marek.

Na starosti mal to, aby stavebný materiál nemizol zo stavby alebo aby si ho samotní zamestnanci neodvážali domov. Vždy, keď skončil v jednej bezpečnostnej službe, ponúkla sa mu ďalšia. Dokonca sa mu podarilo v jednej z nich pracovať celých päť rokov.

„Pri hľadaní práce som sa nestretol s odmietnutím alebo prejavom nejakých predsudkov. Dokonca som v jednej bezpečnostnej službe pri pohovoroch mal viac ako deväťdesiat-percentnú prednosť. Som silnejšej postavy a oni takých potrebujú,“ hovorí s radosťou.

Dnes pracuje v pražských technických službách, kde zväzujú triedený odpad. Ak je okolo kontajnerov neporiadok, ich úlohou je upratať ho a na dôkaz, že poriadok urobili všetko odfotiť.

Dá sa...

V technických službách pracuje už štvrtý rok. Platové podmienky na život v Prahe nie sú veľmi postačujúce, ale ako hovorí, dá sa. Je to lepšie ako nič. Zarábá si tak trinášť až pätnásť tisíc korún mesačne. Družka Erika Marcínová pracovala štyri roky ako upratovačka v banke. Takže mali dva platy. „Bývanie v Prahe, a ešte v centre, je dosť nákladné. Nájomné za pavlačovú garsónku platíme mesačne deväť tisíc korún plus poplatky za energie. Preto som mal vždy dve zamestnania. Jedno stále a k tomu vždy nejakú brigádu alebo niečo časovo menej náročné, aby som to stíhal. Momentálne popri technických službách ešte strážim veľkoobje-

♦ Marek Gunár, družka Erika Marcínová a deti

mové kontajnery určené pre obyvateľstvo, aby do nich nevhadzovali nebezpečný odpad ako baterky, rôzne oleje a chemikálie. Práve to ľudia robili. Pri vyvážaní to bol problém,“ opisuje svoju prácu pán Marek.

Jeho družka, pani Erika Marcínová hovorí, že muža vidí doma málokedy. Všetok čas trávi v jednom alebo druhom zamestnaní. „Je to dobre ak prinesie domov výplatu, ale sme spolu tak málo, že to vyzerá, že sa príde iba rýchlo najesť, trochu si zdriemnuť a už zasa musí utekať. Je to na úkor rodinného života. Ináč sa však nedá. Často je mi ho ľúto, pretože vidím, aký je unavený a vyčerpaný. Ja som pracovala, ale momentálne poberám sociálne dávky. Ak sa mi podarí zamestnať sa, budem rada,“ hovorí pani Erika.

Marek priznáva, že ani život v Prahe nie je jednoduchý, ale je vždy lepší než ten, ktorý mali v Humennom. Bolo to trenie biedy, obrovské problémy a trápenie. Beznádej, ak sa nemáte kam otočiť o pomoc.

„Jedinou cestou je práca a plat, ale ak jej niet alebo vám ju

nedajú, lebo ste Róm, tak ste úplne stratený,“ spomína smutne na život, ku ktorému by sa už s rodinou nechcel vrátiť. Dúfa, že sa to už nikdy nezopakuje a že ho už nikdy nezažijú ani jeho deti, keď budú mať svoje vlastné rodiny.

Návrat na Slovensko? Len na dovolenku

S družkou Erikou sa už na tému návratu na Slovensko aj rozprávali, ale tá to razantne odmieta. V žiadnom prípade sa do Humenného nevráti. Nikdy už nechce zažívať biedu a strach o deti. Sám uznáva, že má pravdu a chápe ju. Ani on by nechcel byť opäť bez práce a dostať sa do všelijakých problémov. Ak ho k tomu nič vážne nedonúti, tak sa nevráti.

„Radi prideme na dovolenku. Predsa len je to náš domov a obaja tam ešte máme rodiny a príbuzných, ktorých vždy s veľkým potešením uvidíme a stretneme sa s nimi. Cesta na Slovensko nás samozrejme vždy zahreje pri srdci. Na východe však stále nie je dostatok práce, a preto sa nevrátime. V Prahe sme si už zvykli. Tu mám prácu, tu sme spokojní. Na Slovensku by sme museli byť odkázaní iba na sociálne dávky a to už nechceme,“ hovorí rozhodne Marek. Argumentuje aj tým, že predsa len porovnávať život v Prahe s možnosťami v Humennom je samozrejme nemožné. Humenné je malé mesto a neponúka toľko služieb, dostupnosť zdravotných služieb a supermarketov či obchodných centier, ako Praha. O pracovných príležitostiach nehovoriac. Zvykli sa na život, kde je všetko potrebné a dôležité takpovediac poruke.

Spokojní sú aj so školou, ktorú navštevujú obe deti. S učiteľkami majú ako rodičia veľmi dobrý vzťah. Učiteľky ich o všetkom informujú a komunikácia s nimi je na veľmi dobrej úrovni. Ako hovorí pán Marek, k šťastiu im stačilo tak málo. Obyčajná práca...

Text: Mária Hušová, Praha
foto: archív

O sastišnaskre pheňa paš e butakri linka

„Andro Čechiko man hin o dživipnaskro učipen, savo khere našti reslomas. Vaš oda mange phendom, hoj kerava buti u dživava andre Mlado Boleslav,“ phenel e tranda beršengri Michaela Bužova khatar e Sečovsko Polianka pre vichodno Slovatiko. Andro Čechiko bešel imar deš berš.

O suno pal e sastišnaskri phen

Imar kana sas cikři džalas suno pal oda, hoj kana barola opre, ela e sastišnaskri phen. Kada suno hin but čhajen, no lengre plani hine aver. E raři Michaela peskro suno likerdas u kerdas lestar realno. Agorindas e škola u oj the lakri famelija sas pre oda dosta barikane. The te pre Slovatiko phirelas pre Maškarutii sastišnaskri škola andro Michalovce, adadives kerel buti sar e butarri pre butakri linka. Kerel buti andre firma, savi kerel o komponenti vaš o Skoda Auto. Andre Sečovsko Polianka dživen o Roma pro sajekh učipen sar o aver džene u o sikhluviben dikhen sar but važno. Keren buti andro Čechiko, Anglicko vaj andro aver thema andre Europakri unija. Varesave the sar o profesijonalna slugada.

So šaj te lidžal e sastišnaskri phen ki oda, hoj pro agor rodel a buti andre fabrika? E Michaela korkori mekh e diskriminacija andro lakro dživipen na arakhlas. No the avka daralas le bilače dikhipnendar. Šunelas pal lende andal e sako sera. Oda la ispidlas pale u vaš oda aři na rodela e buti pre Slovatiko sar e sastišnaskri phen. E rezignacija avlas sigeder sar o zumavipen. Oda pes šaj te dikhel sar the oda, so varesave manuša kamen kana bilačes dikhen pro Roma vaj keren lenge e diskriminacija.

Pal e sastišnaskri škola lakre plani sas aver. „Čačes man sas bilače ginde pal oda, hoj andre varesavi špitla šaj te den buti e romiake. Džanavas, hoj o khetaniben thovel le Romen pre sera u oda me na kamavas te predživel. Avka rado kerdom vareso aver,“ phenel pal peskre uštara e Michaela. Kamelas te kerel buti sar e sastišnaskri phen, u vaš oda sar bišeberšengri gelas pro Čechiko, kaj imar varesave berša dživelas u kerelas buti lakro phureder phral. Pal o gindipen e savori famelija phendas, hoj džala. E Michaela gelas jekhetane la daha the e phraleha.

E daj the o phral chudle e buti andre eksterno firma vaš e automobilka pre butakri linka. E daj palis agorindas andre automobilka u akana phirel te patinell. O suno pal oda, hoj kerela e sastišnaskri phen pes pro agor čačes ačhilas. Gindinelas, hoj andro Čechiko o bange dikhipena na musaj te aven ajse zorale, sar pre Slovatiko. Zumadas u palis ča dikhelas, kana la ile pal o jekhto zumavipen. Chudlas pes andre Klauđijanovo regionalno špitla andre Mlada Boleslav pro interno kotor. E buti sas lači. Sas e sastišnaskri phen, sar sas lakro suno.

O Roma, save la odoj dikhenas andro parne gada sas sakovar lošale. Sas pre late bankane. The avka pal o trin berša oda mukhlas. „Gelom odari, vaš oda hoj kana o kolektivis, andro savo keren buti nane lačo, avka aři e buti na anel e loš. Na šunavas řisave bange dikhipena khatar o nasvale džene vaj o kolegi. Buter odoj sas o intrigi u o maribena. U oda kirkarel e buti. Agorindom odoj u rodavas aver buti. Pal oda, hoj varekana andro avipen te kerav e buti sar e sastišnaskri phen, akana na gindinav. O bilačo kolektivis mange phaglas e loš butatar imar dosta. Mlada Boleslav řihni prindžardi prekal e peskri automobilka Skoda Auto. Adaj hin but eksterna firmi, savenca kerel jekhetanes, u avka odoj zumadom,“ leperel peske.

Avka e sastišnaskre pheňatar ačhilas e butarri pre butakri linka. U nane korkori. Paš e linka šaj arakhen o sastišnaskre pheňen no the aver interesantna profesiji. Pal e buti so kerelas sar e sastišnaskri phen hin e Michaelake phares, no na kamelas te predživel o sako divesutno stres u sar korkori phenel, lakri akanutři buti řihni lači. Kerel buti pro trin smeni no avrether oda andre fabrika na džal. O kolektivis the o potřiiben hine lače. Andre Mlada Boleslav peske ačhadas the e famelija. Hin la adaj but berša lače amala u reslas the koda, hoj len hin lengro kher. Cinde les pre hipoteka. E terři džuvli daral, hoj pre Slovatiko našti sas te potřinel vaš e hipoteka, vaš oda hoj te arakhel lači u mište potřindi buti hin, sar phenel, na realno. Kamel e Slovatiko, no kana pes dikhel pro na dosta butakre šajipena, savi ačhel e situacija pre vichodno Slovatiko, te avel pale našti. Rado phirel andro gav, kaj ulilas u kaj len hin o famelijaško kher, avel sako řilaj, no te avel odoj te dživel, oda našti imar te gindinel. Korkori phenel, hoj la mosardas o foros. Rado dikhel o lačhipena u lokheder dživipen, savo o foros lake del. O dživipen pro gav, oda imar nane vaš lake. Oda, hoj anglo deš berša gelas pro Čechi dikhel adadives sar jekh nekh feder uštara, savo kerdas.

Preklad: Erika Godlová, foto: archív

♦ Marek Gunár

Základ kvalitného života je fungujúci dom

♦ V októbri do domu viedli ešte provizórne schody (Ivanov dom)

Malá obec Kojatice neďaleko Prešova má na okraji pod lesom menšiu osadu. Rómovia tu žijú v skromných domčekoch postavených väčšinou z váľkov, no niektorí z nich si postavili aj murované domy. Vodu čerpajú zo spoločnej studne a v osade nie je vybudovaná kanalizácia. Starosta Anton Aštary sa snaží zlepšiť bývanie Rómov v jeho obci už niekoľko rokov. V spolupráci s neziskovou organizáciou Človek v tísi Slovensko rozbehli Program bývania, ktorý už má za sebou prvú fázu výstavby nízkonákladových domčekov. Ako dokumentaristky sme spolu s Vladimírou Hradeckou projekt v obci Kojatice zaznamenávali na kameru takmer od jeho začiatku. Strávili sme vždy niekoľko dní s architektmi, sociálnymi pracovníkmi a budúcimi obyvateľmi nových domčekov v jednotlivých fázach Programu bývania.

Koordinátor projektu Michal Sládek už má jeden podobný projekt za sebou. V rokoch 2007-2008 realizovala organizácia Človek v tísi Slovensko výstavbu domu v Spišskom Podhradí. Rómska rodina tu v spolupráci s architektmi postavila slameno-hlinený domček z lokálnych materiálov. Dom je teda nielen nízkonákladový a funkčný, ale aj architektonicky zaujímavý.

♦ Starosta Anton Aštary hovorí o výstavbe v Kojaticiach

Participatívna architektúra v obci Kojatice

Obec Kojatice oslovila organizáciu Človek v tísi Slovensko so záujmom o pomoc pri rozvoji bývania kojatickej rómskej komunity. Projekt je od začiatku realizovaný individuálnou formou. Ku každej rodine a ich potrebám sa pristupovalo jednotlivo. Prvý moment, kedy sa v obci stretli architekti a ich klienti – budúci obyvatelia nových domčekov – bol v novembri 2012. V obci Kojatice sa realizoval workshop participatívnej architektúry. Mladí architekti, dobrovoľníci, navrhli pre jednotlivé rodiny domčeky o rozmere 25 metrov štvorcových. Priamo v osade sa oboznámili s terénom, problémami jednotlivých domčekov a každý návrh individuálne konzultovali s Rómami. Osada sa nachádza pod lesom a hlinené domčeky sú častokrát podmývané spádovou vodou. „Z lesa tečie voda cez osadu. Náš dom často padal a museli sme prespávať aj vonku, dokým sme si ho neopravili,“ povedala nám Renáta pred svojím domčekom. Michal Sládek dodáva, že prostredie domov miestnych obyvateľov ohrozuje nielen na životoch, ale ohrozenie je aj v samotných podmienkach života, nadmernej vlhkosti a taktiež právnej neistote, nakoľko ich domy sú

na nevysporiadaných pozemkoch. Pri návrhoch nových domov boli teda dôležité pevné základy a prispôbenie sa terénu, v ktorom sa osada nachádza. Návrh domov sa tiež musel zmestiť do finančného stropu 3000 €. Od začiatku sa dbalo na participáciu samotných Rómov. „Program bývania je postavený na princípe, že ľudia sú si schopní vlastnými silami zabezpečiť bývanie. Zo strany klienta je vyžadovaný záujem zapojiť sa do programu a zlepšiť si bývanie, ale vyžaduje sa aj spoluúčasť finančná a pracovná. To bývanie v našom programe vzniká tak, že sa stretne klient, jeho vóla a jeho peniaze s architektmi a organizáciou, ktorá mu pomôže tieto prvky pospájať, aby mal aj vedomosti, aj papiere a mohol si zabezpečiť vlastné bývanie,“ povedal koordinátor programu Michal Sládek počas workshopu v novembri 2012. Samotní architekti hovorili o tom, že základ kvalitného života je fungujúci dom. Dom, ktorý je bezpečný, v ktorom je vám teplo. Mladí architekti hovorili aj o tom, že potreby Rómov na dom sú menej náročné ako potreby klientov, s akými sa doteraz pri praxi stretli. Architekti pri svojich návrhoch zohľadňovali aj možnosť rozšírenia domčekov. Rómovia tak majú víziu do budúcnosti v možnosti dostávať domy o ďalšie izby. „Samotní Rómovia si priniesli náčrty, ako by mali ich domčeky vyzeráť. Ten workshop je rozdelený na dve časti. Buď sa navrhuje rekonštrukcia existujúcich domov, alebo sa navrhujú domy úplne nové,“ povedal Marián Malovaný z Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity, ktorá je jedným z partnerov projektu. Počas novembrového workshopu sa architektonicky navrhli domy pre 13 rodín.

Žrebovanie prvých rodín

Kľúčová je najmä spoluúčasť samotných Rómov, a to nielen pri výstavbe, ale pri financovaní domčekov. Rodiny si odkladali po 20 eur mesačne na sporiaci účet. Človek v tísi Slovensko musel realizáciu výstavby rozdeliť do dvoch fáz, a preto sa v apríli 2013 žrebovali prvé tri rodiny, ktorých domy začali stavať už v lete. Kritérium na výber bolo smerované najmä na aktívnu účasť v sporení, ktorú sa všetkým Rómom podarilo splniť, a preto sa voľba žrebovaním zdala ako najspravodlivejšia. V apríli si teda zo škatule vytiahli papier s jednotkou Vojtech a Renáta Giňová, Ivan Giňa a Fero Kaleja. Budúci obyvatelia neskrývali radosť z toho, že ich domy sa postavia ako prvé. Slubujú si od nich nový život, pretože mať vlastný dom považujú za dôležité. Stavať sa začalo v lete 2013.

Architekti v osade

V letných mesiacoch sa v Kojaticiach aktívne stavalo. Pri výstavbe pomáhali najmä študenti architektúry, ktorí pricestovali do Kojatíc v dvoch letných turnusoch. Do osady sa tak vrátili aj architekti, ktorí pomáhali pri samotných návrhoch domčekov. Niektorí Rómovia už mali skúsenosti zo stavieb, a preto sa bez problémov pustili do práce. Na stavbu dohliadal aj ako stavebný dozor inžinier z Kojatíc.

♦ Návštevníci dňa otvorených dverí pre Vojtovým domčekom

♦ Výstava architektonických návrhov jednotlivých domov

Mali zmiznúť chatrče, ale začali miznúť už aj mnohé predsudky

V tej časti obce Kojatice v okrese Prešov, kde žijú Rómovia, vyrástli prvé dva z viacerých plánovaných jednoduchých domov. Rómovia v nich bývajú vďaka projektu slovenskej pobočky mimovládnej organizácie Človek v tísi. Jednoduché, ale účelné domčeky naprojektovali tunajším Rómom mladí architekti z Bratislavy.

Bývanie Rómov na východnom Slovensku je napriek po desaťročia deklarovaným riešeniam stále problematické. A zďaleka nie je vyriešené. Ľudia ešte stále žijú v mnohých obciach v chatrčiach. A najväčším problémom sú nevysporiadané pozemky pod osadami. Pre majiteľa domu sú to problémy, ktoré sám nedokáže vyriešiť a ktoré mu znemožňujú pustiť sa do výrazných stavieb či prestavieb, ale i napojenia sa na vodu a elektrinu. Pravda, ak do osád vôbec privedené sú.

Michal Sládek, doktorand Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity (FA STU) v Bratislave pre médiá povedal: „Spolužitie s rómskou menšinou je na Slovensku hneď po korupcii

najväčší spoločenský problém. Ale v tom druhom viem ako architekt hľadať riešenia.“ A neostalo iba pri slovách. Práve spomínaná Fakulta architektúry STU sa stala ďalším z partnerov projektu, ktorý si dal za cieľ začať riešiť nevyhovujúce a pre celú spoločnosť i nedôstojné bývanie Rómov.

Úmysel Slovenskej technickej univerzity, mimovládnej organizácie Človek v tísi Slovensko, Nadácie Pontis a ďalších partnerov začali vlni realizovať v obci Kojatice v okrese Prešov. V obci s tisíckou obyvateľov sa desatina hlási k rómskej národnosti. A bývanie mnohých z nich nedalo pokojne spať ani starostovi obce Antonovi Aštarymu, ktorý stojí na čele obce už od roku 2002.

Projekt najprv všetci zúčastnení predstavili médiám a verejnosti v rámci dňa otvorených dverí. Počas neho odznelo, že projekt spočíva v pomoci jednotlivcom a konkrétnym rodinám z osady postaviť si vlastný malý dom. Architekti – dobrovoľníci z FA STU prisľúbili pomocť s návrhom, Človek v tísi s administratívou a odborným

stavebným vedením. Odznelo i to, že Rómovia si musia dom postaviť a zaplatiť sami.

Na projektovaní nových obydľí pracovala celá tridsiatka mladých architektov a študentov architektúry. Vďaka tomu môže mať každá rómska rodina svoj vlastný návrh domčeka. Predovšetkým týmto je projekt jedinečný. Predstavuje individuálny prístup a nie je masovou akciou, čo umožnilo odborníkom spolupracovať s konkrétnymi rodinami, odborne ich viesť a za pochodu učiť novým veciam. To pochopiteľne zmenilo aj postoj samotných Rómov k vlastnému bývaniu. Ale celý projekt vplýval aj na všetkých, ktorí do osady začali kvôli nemu prichádzať. Z akýchsi nekonkrétnych rómskych bytostí sa stávali konkrétni ľudia so svojimi príbehmi a osudmi. Ako sami priznali, osada sa pre mnohých stala už nie iba problémom, ale aj inšpiratívnym miestom, v ktorom študenti dostali nebyvalú šancu pracovať s minimálnym priestorom a limitovanými prostriedkami. Viace-

rych študentov projekt natolko zaujal, že sa od rysovacích dosiek vrátili do osady v montérkach, aby pomáhali manuálne i odborné na stavbe. A ako priznali – zrazu sa oni viac učili od Rómov. To, ako si zručne počínali Rómovia pri nahadzovaní omietky, ako dokázali pracovať s drevom, čepovať trámy iba ukázalo, akí sú to remeselné zruční ľudia. Škoda len, že spoločnosť toto ako keby nechcela vnímať, a tým ani neumožňuje túto stránku Rómov rozvíjať. Z manuálne nadaných ľudí, ktorých štúdium a školy možno až tak veľmi nelákajú, sa tým, že sa nemajú ako realizovať, stávajú nešťastní a zatrpknutí jedinci, ktorí by pritom mohli byť na osoh komunite a pracovať v prospech seba a svojej rodiny. Treba povedať, že architekti i študenti architektúry sa na projekte podieľali bezplatne. Čo si však z tejto práce a z osady odniesli, to bol zmenený pohľad na Rómov a priateľstvo i úcta voči mnohým z tých, ktorých počas prác spoznali.

Zmeny nastali aj na druhej strane, predovšetkým v mladých rómskych rodinách. Hoci nie

všetci, ktorí sa nato zo začiatku podujali, v programe vydržali. Zopár domov preto zatiaľ zostalo len na papieri. Ale projekty na ne sú hotové a prvé tri dokončené obydľia ako keby tým, čo to zatiaľ nezvládli, prízvukovali: neskladať zbrane, nezatracať šancu... Možno budú dospelých podnecovať k úsiliu postaviť nový domček aj ich deti. Celý čas sa motali na stavbe, pomáhali s ľahšími prácami. Tešili sa na nové bývanie, ktoré je dnes už realitou pre rodiny Emila a Ivana Giňu a Františka Kaleju.

Rómovia svoje jednoduché domy s rozlohou 25 m² a suchým záchodom nedostanú zadarmo. Pozemky pod nimi si musia od obce Kojatice prenajať a zapojiť sa do jednoročného sporiaceho programu. Ak budú úspešní, dostanú pôžičku vo forme materiálu. A tú budú pochopiteľne splácať. Dom si budú môcť rozšíriť, alebo zmeniť až po splatení pôžičky.

Pri výstavbe boli používané bežné stavebné materiály. Domy sú ako hociaké iné v obci, len menšie. Hodnotu domu je ťažko vyčísliť vzhľadom na množstvo

Architekti na stavbu dochádzali z neďalekej obce Svinia, kde bývali na miestnej fare. Počas práce na jednotlivých domoch bolo treba dozerať aj na všadeprítomné deti. Tie si niekedy zo staveniska urobili ihrisko, na druhej strane sa často snažili pomôcť pri ľahších prácach. Študentka architektúry Monika hovorí, že často pôsobila aj ako zabávačka detí. Niekomu by sa mohlo zdať, že stavba domov postupovala pomaly. Keď totiž na stavbe nebol budúci majiteľ, nerobilo sa. Na júlovom turnuse domy dostali pevné steny. Rómovia mali pripomienky k domom aj počas stavby. Ivan si napríklad želal o jedno okno menej. Samotné domy sa teda čiastočne odklonili od svojich návrhov. V auguste už dobrovoľníci a Rómovia pracovali aj na strechách. Vojto, jeden z budúcich majiteľov, bol na stavbe prítomný takmer pri každom kroku. Jeho otec mal už so stavbou skúsenosti, no pre neho to bolo úplne nové. „Šetrili sme asi rok. Chcel som nový dom, pretože do toho starého nám tečie voda, v zime tam fúka a nedá sa v ňom ani vydržať. V novom dome bude čisto. My si tam urobíme aj podkrovie na spanie. Ešte nám treba urobiť schody, poter, sietku a fasádu zvonku aj zvnútra,“ povedal nám Vojto počas výstavby v auguste 2013.

Deň otvorených dverí

V októbri 2013 boli domy síce ešte s provizórnymi schodami, ale už mohli privítať návštevu zvonka. V Kojaticiach sa konal Deň otvorených dverí. Vo Vojtovom domčeku sa premietali filmy, ktoré sme počas projektu vytvorili, v Ivanovom bola výstava projektov jednotlivých domov a Fero domček prezentoval organizáciu Človek v tísi Slovensko. Samotný Vojto ťažko hľadal pôvodný návrh svojho domu. „Toto je môj palác,“ povedal, keď svoj dom na vystavenom náčrte spoznal. Celé doobedie po osade chodili sociálne pracovníčky a dozerali na upratovanie. Umývali sa podlahy v sprchách, zametalo komunitné centrum a zbierali sa plastové fľaše. Deti si mysleli, že v ten deň má prísť Mikuláš. „Na Mikuláša sa budú obyvatelia sťahovať do nových domov,“ podotkol Michal Sládek. Do nových, ešte neobývaných domov sa prišli pozrieť starostovia vedľajších obcí, sociálni pracovníci, ale aj médiá. „Na začiatku nevedeli, čo je to založiť si základ domu. Teraz vedia, aké sú technológie, aké sú postupy. Keby si teraz stavali bez financií, ale len z materiálov, čo majú, určite by bol ten spodok inakší,“ poznamenal starosta Kojatíc Anton Aštary.

Viac rozmerov projektu

Prvé tri rodiny už bývajú vo svojich domoch. Zimu teda prežijú v suchu a teple, pod kvalitnou strechou. Ďalšie rodiny, ktoré si stále odkladajú peniaze v sporiacom programe, prídu na rad v roku 2014. Cez leto by sa mali v rámci Programu bývania postaviť ďalšie štyri domy. Program chce pomôcť najmä pri skvalitňovaní bývania v rómskom osídlení v Kojaticiach. Jeho dopad je značný aj v sociálnej oblasti a pri búraní predsudkov. Samotní architekti hovorili o tom, že sa od Rómov mnohému naučili. V lete sa teda bude v Kojaticiach opäť búchať, zvärať, betónovať a spievať.

Text a foto: Paula Ďurinová

Človek môže byť chudobný, ale môže ostať dôstojný

♦ Richnava. Pred chatrčami i okolo nich je čisto. Na jednej z chatrčí nachádzame plagátik zakazujúcu sypať smeti, či vodiť psov

Richnava. Každá osada je niečím osobitá, ale je mnoho toho, čo majú takmer všetky osady na Slovensku spoločné. Tým spoločným a na prvý pohľad viditeľným je v osadách bohužiaľ často špina a haldy odpadkov. Rómska osada v Richnave je práve v tomto smere výnimkou.

Tunajšia osada leží oddelene od obce a domáci ju nazývajú Na dole alebo Ružakovce. Ktovie prečo? Ani domáci túto otázku nevedeli zodpovedať. Ja si myslím, že možno je ten názov odvodený od kríkov šípok, ktoré tu na kopci zaiste rástli predtým, ako tu vyrástli prvé chatrče. Kríky šípok sú nádherné v čase kvitnutia. Obsypané divými ružami... Možno preto ten názov. Ružakovce. Kopec s ružami zakvitnutými do ružova. Život ľudí, čo teraz na tomto kopci žijú však vonkoncom nie je ružový. Osada sa ťahá od chatrče ku chatrči od hlavnej cesty na Krompachy, strmo do kopca až pod les. A práve spomínaná cesta je pre richnavskú osadu prekliatím i požehnaním. Prekliatím preto, lebo autá tunajším úspechom jazdia rýchlo a pod ich kolesami často končia zrazené neopatrné deti, ktoré z osady vybiehajú na frekventovanú a ničím neoddelenú cestu. Ako keby rýchla cesta prechádzala rovno niekomu cez dvor. Doslova popred okná a dvere. Práve túto cestu musia prejsť všetci, ktorí sa chcú dostať z osady do vzdialenej dediny. Dospeli do obchodov, k lekárovi, deti do škôlky a do školy. A prečo je cesta predovšetkým v lete pre osadníkov požehnaním? Znalí tunajších blízkych i vzdialených lesov a húb, čo v nich rastú, dokážu ich nazbierať za plné košíky. Tie potom od skorého rána až do letných a jesenných večerov ponúkajú okoloidúcim vodičom. Máloktoľ veru

odolá krásnym, ukázkovo očisteným hribo. Zber a predaj húb sa tak stáva možnosťou zarábať si na živobytie. Jednou z mála v dnešných neutešených časoch!

Vráťme sa však ku čistote. Richnava patrí k tým obciam, kde sa dievčatá hrajú tak, že vonku pred chatrčami čistia na zemi rozložené kúsky kobercov či látok. Perú ako ich mamy! Pred chatrčami i okolo nich je čisto. Ba na jednej z chatrčí nachádzame cedulku zakazujúcu sypať smeti. Svojský humor, ktorý má skrytý zmysel. Ako keby hovoril: toto naozaj nie je skládka komunálneho odpadu, za ktorú mnohí rómske osady pokladajú! Toto je miesto, kde žijeme. V chudobe, tak ako sa dá...

V novodobej histórii osadu v Richnave zviditeľnil v lete 2011 film Cigán režiséra Martina Šulíka. Film sa v osade nakrúcal. A na lúke pod osadou, na ploche medzi osadou a dedinou mal oficiálnu premiéru, ktorá ako keby symbolizovala, že film zbližuje osadníkov s dedinčanmi. Umožní „bielym“ vstúpiť cez plátno do osady a spoznať ľudí, čo tu žijú, ináč ako doteraz. Lepšie a dôkladnejšie. Už počas nakrúcania a potom i v deň premiéry do osady zavítali mnohí, ktorí dovtedy v osade nikdy neboli. Tie zážitky, ktoré im osada ponúkla, stretnutia s domácimi, rozhovory s nimi urobili svoje. Ukázali, ako tunajší ľudia žijú. Pre všetkých to už neboli nejakí Rómovia, ale konkrétni ľudia so svojimi radosťami a trápeniami. Samotný režisér Martin Šulík urobil pre túto osadu mnoho. Upriamil na ňu pozornosť celého Slovenska a možno i sveta. A azda aj to vytrhlo tunajších ľudí z letargie. Vedeli, že sem ľudia prídu, videli ako cvakajú fotoaparátmi. Vedeli, že tí všetci z osady odnesú správy o osade a ľuďoch v nej. Do sveta. A cítili zodpovednosť. Od nej je už len krôčik ku plánovaniu, k snívaniu sna o lep-

šom živote, krajšom zajtrajšom dni... Ten, koho preválcovala neutešiteľná realita, ten kto už nedokáže snívať sa prepadá do ľahostajnosti. Vidíme to v osadách, ktoré sú doslova utopené v odpadkoch. Ľudia, ktorí medzi nimi žijú, ako keby už zložili zbrane. Nevládzu žiť vlastný život, upratať si v ňom, niečo ešte upratať vókol seba. Prepadnúť v depresii nemajú dost síl na akciu. Potrebujú niekoho, kto by prišiel a povedal: poďme a urobme to spolu! Potrebujú vyvieť z bludného kruhu. Ak sa im to podarí a dokážu upratať vókol seba i v sebe, podarí sa im husársky kúsok. Sami vo svojom ponímaní prestanú byť vyvrhnutí za dedinou. Môžu získať pocit dôstojnosti človeka. Tak, ako to vidno na Rómoch, ktorých fotografovala pred polstoročím známa sociologička a etnografka Eva Davi-

dová. Čistota v človeku i v priestore, kde žije je veľmi dôležitá. Človek môže byť chudobný, ale môže ostať dôstojný. Každodenné nastolovanie poriadku pri tom veľmi pomáha...

Rómovia v osadách by nemali zabúdať na jedno. Je veľa takých, ktorí radi povedia: „Títo ľudia si nič dobré nezaslúžia. Pozrite sa na nich ako žijú. Ako zvieratá!“ Práve toto by malo chudobných zmobilizovať. Aby zdvihli hlavu, nehanbili sa za svoju chudobu, ale za špinu, v ktorej doteraz žili. Lebo ak to nezmenia, ľudia budú od nich ešte viac odvracať hlavu a zatvrdzovať srdcia. A môže sa stať, že pre tú špinu nevidia ich ľudskosť, ktorú postupne môžu prestať sami v sebe vidieť i oni sami...

Daniela Obšasníková, foto: Jozef Ferenc

Vo Važci vznikla občianska iniciatíva pomoci chudobným

V najvýchodnejšej obci Liptova založili občianske združenie Jekh Drom. Jeho cieľom je pomáhať v prvom rade chudobným Rómom vo svojej obci a presadzovať integráciu detí zo sociálne znevýhodneného prostredia osady Dolinka. Občianske združenie, ktoré vzniklo z iniciatívy bývalých terénnych sociálnych pracovníkov v Dolinke, pripravuje všetko potrebné pre zriadenie komunitného centra v bezprostrednej blízkosti osady. Dobrovoľníci pracujú s rómskymi deťmi, a to formou zážitkových aktivít a stretnutí v priestoroch Diecézneho centra vo Važci. Združenie bolo zaregistrované na Ministerstve vnútra Slovenskej republiky 25. júla 2013, sídli v obci Važec a jeho predsedom je Richard Koky.

Trápi ich osud dvesto vylúčených a chudobných

Za Važeckou jaskyňou smerom do lesa žije v nevelkej osade Dolinka asi dvesto ľudí, ktorí sa denne boja so svojou chudobou a ťažkými životnými podmienkami. Do novembra 2013 im pomáhala dvojica sociálnych pracovníčok, ktorých práca bola financovaná z Fondu sociálneho rozvoja. Asistentka terénnej sociálnej práce Daniela Šedová, ktorá žije vo Važci, neopustila Rómov z Dolinky počas šiestich rokov tejto náročnej práce ani vtedy, keď bolo financovanie z projektov prerušené. Keď začalo byť v lete 2013 zrejme, že obec neplánuje ďalej udržiavať podmienky pre túto prácu, zangažovala svoju rodinu a ľudí okolo seba a spoluzaložila právnický subjekt na pomoc chudobným. „Vidím veľkú potrebu pokračovať v tejto práci, pretože tí ľudia potrebujú pomoc i čo sa týka vzdelávania malých detí. Je potrebné vytvárať pre ne aktivity, pretože tam majú málo podnetné, nevyhovujúce prostredie. Je dôležité, aby aj väčšinové obyvateľstvo vo Važci pochopilo, že práca s Rómami je potrebná a že v konečnom dôsledku to bude mať za následok aj zlepšenie ich života. Ak budú tieto deti vzdelanejšie a ak budú mať vzory, možno tých, ktorých budú teraz dovzdelávať a tráviť s nimi voľný čas, tak sa jednoducho naučia byť slušnejšími,“ povedala D. Šedová.

Práca, bývanie, vzdelávanie

Snahou občianskeho združenia je vytvorenie podmienok pre zabezpečenie plnohodnotného života detí i dospelých zo sociálne znevýhodneného prostredia. Daniela Šedová rozumie Rómom z Dolinky, ktorých dôveru pozná a hovorí o nich s porozumením aj úctou: „Vidím tam tri problémy, ktoré spolu veľmi úzko súvisia a nadväzujú na seba: práca, bývanie, vzdelávanie. Toto je nemožné od seba odtrhnúť. Niektorí povie, že najväčší problém je vzdelávanie. Áno, ale dieťa príde domov, kde nemá ani svoj stôl, má malinké okienko, nemá dostatočné svetlo. Rodičia sú vo veľkej miere negramotní, viacerí nevedia čítať a písať. Nedokážu dieťaťu pomôcť, pretože väčšinou vyšli zo špeciálnej školy a časom zabudli čítať a písať. My prichádzame na to, že nedokážu napísať súvislú vetu, lebo písanie nepoužívajú. Je to naozaj ťažké. Na vzdelávanie úzko nadväzuje bývanie, pretože hygiena, teplo, svetlo sú potrebné veci, aby človek mohol fungovať. A tá práca je dôležitá pre to, aby človek proste mal pocit, že je hodnotný, že jeho život má zmy-

♦ Zľava: Koloman Puška, Martina Šedová, Richard Koky, Daniela Šedová, Shane Mc Nary

sel a že nesedí celý deň na priedomi a vymýšľa hlúposti. Chodia mu potom po rozume krádeže a pozerá hlúpe filmy, doslova tak. Už sa to potom točí v jednom kolotoči. Preto pokladám tieto tri veci za také, že sa od seba nedajú odtrhnúť.“

Rozdali vianočnú náladu a teplo lásky

Mladí ľudia z Važca, ktorí sa stretávajú v cirkevnom zbore Evanjelickej cirkvi pripravili pre deti koncom roka 2013 divadielko. Ulohou programu bolo nielen zabaviť, ale aj zrozumiteľne vysvetliť radostnú zvesť o narodení Ježiša Krista. Organizátori akcie – členovia združenia Jekh Drom pozvali na akciu deti z rómskej osady Dolinka a deti z obce, ktoré žijú na hranici chudoby. Po dlhom potlesku na záver vianočnej besiedky boli účastníci informovaní o tom, že pri východe zo sály čaká na každé dieťa balíček. Nikto nevedel, čo sa vo veľkých, lesklých a farebných krabiciach skrýva. Bolo to tajomstvo. Dobrovoľnícka združenia a bývalá terénna sociálna pracovníčka Martina Šedová, ktorá do Važca dochádza z Liptovského Hrádku, pre Romano nevo l'il vysvetlila pôvod darčiekov: „Baličky pre deti boli distribuované prostredníctvom Apoštolskej cirkvi na Slovensku, ktorá spolupracuje s nemeckou nadáciou Geschenke der Hoffnung pri dovoze vianočných darčiekov pre deti na Slovensku. Baličky pripravovali deti z Nemecka. Obsahovali najmä veci, ktoré deti v núdzi potrebujú, napríklad uteráky, zubné kefky, pasty, oblečenie, potreby do školy, sladkosti. Každý darček bol iný a rozdalo sa ich 93.“

Členská základňa sa rozširuje

Do združenia vstúpil aj Koloman Puška, ktorý už roky pôsobí v homom Liptove ako policajný špecialista pre prácu s rómskymi komunitami. Svoju motiváciu stať sa členom združenia popísal takto: „Myslím si, že to je dobrá vec a aj ja chcem pomôcť ako Róm komunitu vo važeckej Dolinke. Je súčasťou mojej policajnej práce byť v kontakte s komunitou a spolupracovať s ňou. Tam je problémov dosť. V prvom rade potrebujú zlepšiť bývanie a mať robotu. Tiež im chýba to vedenie, ktoré dievčatá robili, lebo nie sú schopní vytvoriť si pozitívne príklady, aspoň dva-tri, z vlastnej komunity. To sa zatiaľ nedarí.“

Združenie Jekh Drom podporuje aj misionár a kazateľ baptistickej cirkvi Shane Mc Nary, ktorý má svoj domov v Arkansase a prechodne žije v Košiciach, aby mohol pomáhať chudobným ľuďom na Slovensku. Ponúkol finančnú podporu zo zbierok amerických veriach. Mc Nary sa dlhodobo angažuje na Slovensku. Jeho organizácia Cooperative Baptist Fellowship šesť rokov pomáhala v obci Činobaňa, kde dnes už funguje podobný komunitný projekt. Shane Mc Nary pre RNL povedal: „Prišiel som do Važca, videl som, čo sa tu robí, ako sa to robí a prečo sa to robí a bol som ochotný spolupracovať a dať sem pomoc. Pomáham s tímami, peniazmi, modlitbami. Som človek, ktorý číta Písmo, a každý deň som veľmi zvedavý, čo povie pápež František. Musíme pomáhať druhým. Nechcem, aby ľudia trpeli. Aj ja chcem urobiť niečo, aby mali lepší život. My sme v štátoch zvyknutí, že pomáhame a dávame peniaze keď vidíme, že je niekde horšie ako u nás.“

Pripravujú pobyty dobrovoľníkov zo zámoria

V apríli, máji a júni 2014 prídu do Važca na týždenné pobyty tri tímy študentov amerických škôl, ktorí ponúkajú svoj potenciál pre rozvoj komunity, ktorú navštvia. Vo Važci plánujú komunikovať so žiakmi základnej školy v anglickom jazyku, chcú pomáhať s aktivitami pre deti z osady a ak sa podarí dovtedy získať domček pre komunitné centrum, tak sa zapoja aj do úprav jeho priestorov. Určite budú mať pripravené rôzne aktivity a hry pre rómske deti, ktorým sa plánujú aktívne venovať čo najviac. Jazyková bariéra tu neplatí – už sme sa o tom mali možnosť presvedčiť pred tromi rokmi, kedy prišli americkí mládežníci prvýkrát medzi deti v Dolinke. Stačil úsmev, obojstranné prijatie svojej inakosti a aktivity sa mohli začať. Je treba povedať, že tím mladých ľudí prišiel dobre pripravený. Aktivity boli postavené na komunikácii, ktorá využívala všeobecnú znalosť farieb, tvarov a symbolov. Deti sa formou hry naučili aj niekoľko základných anglických slov. Ako sa ukázalo, pre obohacujúci zážitok a porozumenie to bolo úplne postačujúce.

Text a foto: Ingrid Ďurinová

O pracovných táboroch 3 Rómovia z okresu Vranov n. Topľou v čase II. svetovej vojny a pracovné tábory pre asociálov a Rómov v rokoch 1942 – 1944

V rámci administratívneho začlenenia bol okres Vranov zaradený do Šarišsko-zemplínskej župy, pričom zahŕňal štyridsaťsedem obcí. Podľa údajov z roku 1942 žilo v ňom tritisíc stopätnásť Rómov. Medzi obce okresu, kde žilo najviac rómskych obyvateľov a kde boli aj rómske osady patrili: Cemerné, Sačurov, Sol', Žalobín, Čičava, Komárany, Jasenovce, Malá Domaša, Slovenská Kajňa, Vechec, Kamenná Poruba a iné. Väčší počet Rómov žil aj v obci Dobrá, kde bola pre nich postavená nová osada – dvadsaťjeden jednoduchých domov (ako dôsledok opatrení vytlačiť Rómov z obcí a blízkosti hlavných a vicinálnych ciest). V júni 1942 nariadil Okresný úrad Vranov svojim ôsmim obvodným notárskym úradom (sidliacim v obciach Dobrá nad Ondavou, Vranov nad Topľou, Cemerné, Sol', Slovenský (dnes Vyšný) Žipov, Nižný Hrabovec, Sečovská Polianka, Sedliská), aby pripravovali zoznamy osôb na zaradenie do pracovného útvaru v Hanušovciach nad Topľou. Na základe štúdia zachovaných archívnych fondov v Štátnom archíve Prešov – pobočka Vranov nad Topľou, sa tak dozvedáme, že Obvodný notársky úrad v Sedliskách predložil na zaradenie sedem občanov zo svojho obvodu, z toho Rómov zo Sedlísk (Jozef Kima-Slivka), Tovarného (Ján Miškovič) a Benkoviec (Gejza Gábor).

Iniciatívu prejavili aj žandárske stanice, ktoré podávali svoje návrhy: medzi zachovanými dokumentmi nachádzame záznamy žandárskej stanice Dobrá nad Ondavou, kde z dvadsaťdva navrhovaných osôb bolo až dvadsaťjeden Rómov, z toho osemnásť z Dobrej, dvaja z Benkoviec a jeden zo Slovenskej Kajne. Žandárska stanica Sol' navrhla deväť osôb – z toho sedem Rómov (piati z Čaklova, jeden zo Soli a dvaja z Hlinného). Žandárska stanica v Tovarnom udala päť osôb (z toho jeden Róm zo Žalobína). Podľa menného zoznamu spracovaného Okresným úradom vo Vranove zo dňa 19. júna 1942 bolo do pracovného útvaru v Hanušovciach za okres Vranov navrhovaných päťdesiatšesť jeho obyvateľov, z toho deväť Rómov. Avšak, keď sa 3. júla 1942 konali vo Vranove-Čemernom odvody navrhovaných asociálnych osôb, bol spísaný zoznam osôb dodaných do pracovného útvaru v Hanušovciach. V archíve je dochovaný zoznam, ktorý obsahoval mená päťdesiatich deviatich mužov so základnými biografickými údajmi, z ktorých bolo až dvadsaťjeden Rómov bývajúcich v osadách Hencovce, Cemerné, Čaklov, Vechec, Dobrá nad Ondavou, Benkovce, Poša, Nižný Hrabovec, Tovarné. Pri odvodoch tzv. asociálnych osôb do pracovných útvarov, ktoré boli administratívne zlúčené do jedného útvaru so sídlom v Hanušovciach nad Topľou (pracovné útvary Bystre, Petič, Nižný Hrabovec, Jarabá) bolo zaradených v čase od 1. júla 1942 do skoro polovice septembra 1942 až 2 682 osôb z celého územia Slovenska.

Viacero zaradencov, ktorí boli väčšinou Rómovia, počas transportov zutekalo. Aj z tých, ktorí do pracovných útvarov dorazili, mnohí neboli schopní vykonávať ťažkú prácu na stavbe železnice, a tak sa počet členov v útvaroch menil. V súvislosti s prepúšťaním zaradených osôb v pracovných útvaroch dochádzalo často k organizačným a kompetenčným sporom. Vzhľadom na to, že pracovné útvary (zaistovanie osôb, prepúšťanie osôb na slobodu) patrili po kompetencii Ministerstva vnútra Ústredného úradu práce, museli riešiť tieto veci spomínané orgány, nie iné orgány ako napríklad Ústredná štátnej bezpečnosti.

V polovici októbra 1942 vydalo Prezídium Župného úradu Šarišsko-zemplínskej župy v Prešove nariadenie pre okresné úrady a Policajné riaditeľstvo v Prešove v súvislosti s novým organizačným poriadkom platným pre pracovné útvary v Hanušovciach. Na jeho základe po 1. októbri 1942 nemali byť dodávané do táborov choré a práceneschopné osoby, ale iba osoby komisionálne odvedené a to na príkaz Župného úradu, ako to prikazovala vyhláška Ministerstva vnútra Ústredného úradu práce č. 419/1942 Úradné noviny platná od 1. októbra 1942. Tieto opatrenia mali byť prijaté v dohode s inými orgánmi a mali pripravovať nové zoznamy osôb pre obdobie od januára 1943. Obežník Ministerstva vnútra z 2. novembra 1942 nariadil ďalšie výberové a evidenčné pokračovanie v prípade asociálnych osôb, o ktorých

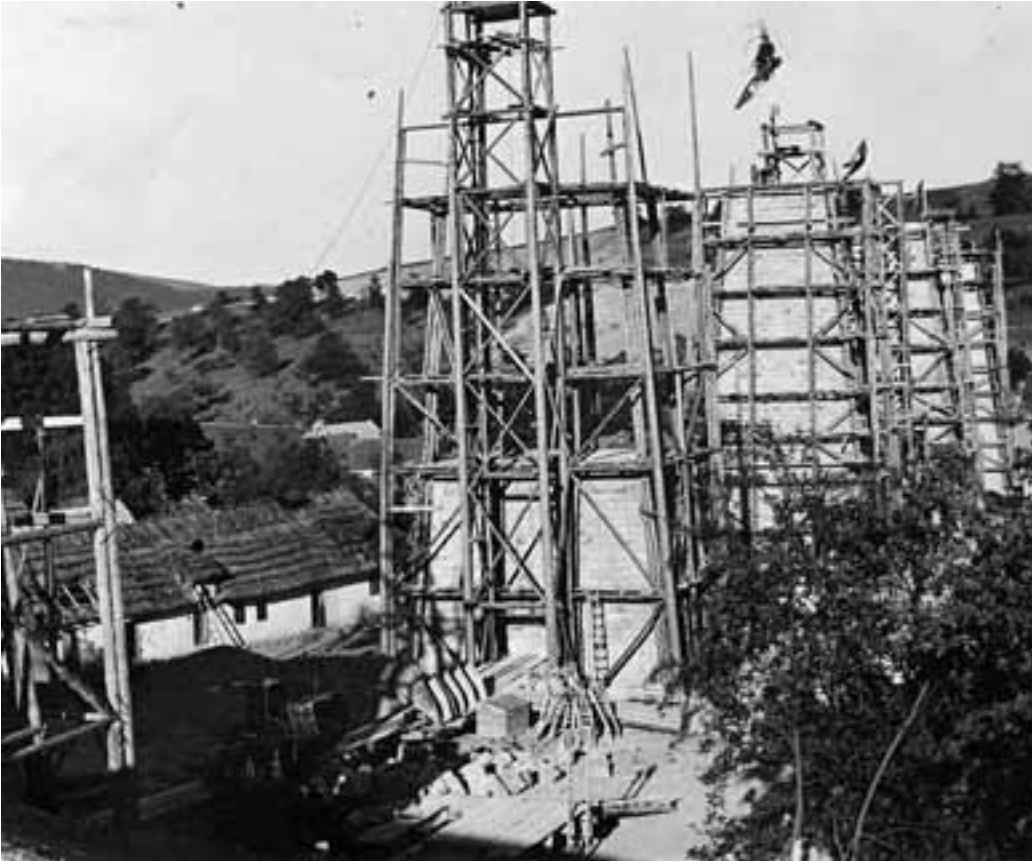
sa mala robiť evidencia, zaviesť evidenčná karta aj o tých, ktorí už v táboroch boli.

O niekoľko dní na to boli pracovné útvary v Hanušovciach a na Petiči zrušené a osoby tam zaradené boli 8. novembra 1942 dopravené do pracovného útvaru v Bystrom. Aj z tohto útvaru však boli postupne niektoré osoby prepúšťané a k 15. decembru 1942 tu zostalo asi tristo osôb. Tento útvar tu zostal aj cez zimu 1942 – 1943, avšak jeho režim sa už riadil podľa nového organizačného poriadku v pracovných útvaroch uvedeného vo vyhláske Ministerstva vnútra – Ústredia úradu práce č. 419/1942, ktorý sme spomínali už v predchádzajúcich riadkoch. Vo vyhláske prezidia Ministerstva vnútra z 9. júna 1943 bolo zverejnené, že práce na železnici Prešov-Strážske budú v krátkom čase ukončené, a preto do konca júna 1943 bude tábor v Bystrom zrušený. Zaradenci tohto pracovného útvaru budú premiestnení do jestvujúcich pracovných útvarov v Dubnici nad Váhom, Ilave a Revúcej.

V lete 1943 dokončovacie práce na železničnej trati Prešov-Strážske vrcholili, všetky hrubé zemné práce, ktoré vykonávali zväčša osoby začlenené v už spomínaných pracovných útvaroch, boli vykonané, a tak ich existencia stratila na tomto území opodstatnenosť. V útvaroch, ktoré mali iba sezónny charakter bola nízka úroveň starostlivosti o zaradencov (zdravotná, sociálna, výživová). Útvar v Bystrom bol prevádzkovaný v zime 1942 – 1943 a jeho obyvatelia nemali žiadnu výbavu. S mnohými z nich, zvlášť s Rómami, sa zaobchádzalo kruto. Pravidelnosťou sa stali bitky za nespĺnenie denných akordov práce, odopieranie jedla a doslova palicovanie na nádvori kaštiela v Hanušovciach nad Topľou.

Keď si zhrieme doterajšie informácie o uvedených pracovných útvaroch na východnom Slovensku, tak podľa záznamov odvodových komisií sa vyznačovali masovým nasadením zaradencov. V auguste 1942 sa v nich údajne nachádzalo 1 850 osôb, pričom sedemdesiat percent z nich boli Rómovia vo veku osemnásť až šesťdesiat rokov.

Pracovné útvary – tábory, boli z organizačnej stránky skoro vždy pod správou Ústredného úradu práce. Ich agenda od 14. októbra 1942 prešla na novozriadené 16. oddelenie prezidia Ministerstva vnútra. Vedenie útvarov mal na starosti menovaný veliteľ žandárskej expozitúry, účtovná a hospodárske záležitosti riešil úradník pridelený župou. Ich organizácia dostala na prelome rokov 1942 – 1943 ustálený charakter, ktorý sa neskôr menil iba minimálne. Od 28. januára 1944 prešla správa útvarov znovu na Ústredný úrad práce pri Ministerstve vnútra, 62. oddelenie, odbor č. 6. Ten ich spravoval až do konca roka 1944, kedy došlo k zániku chronologicky posledného objektu v Ústi nad Oravou. Pracovné útvary patrili aj do kompetencií župných úradov podľa toho, na akom území sa objekt nachádzal. Pri hodnotení pracovnej vyťaženia v spomínaných zariadeniach dosahovali pracovné výkony zaradencov spočiatku primeranú úroveň, no následkom obmedzeného zásobovania potravinami a vysilujúcou prácou sa postupne znižovali. Firmy chceli zaradencov donútiť k práci zvyšovaním noriem, ale dosiahli opačný efekt. Niektorí v dôsledku zlého zaobchádzania kladli pasívny odpor, mnohým sa podarilo zbehnúť. Možnosti na útek poskytovalo umiestnenie železničnej trate, ťahajúcej sa v dlhých úsekoch, ktoré nebolo úplne možné kontrolovať žandarmi. Úteky sa realizovali aj v noci počas pobytu v táboroch. Ľudia nedobrovoľne väznení v táboroch si často aj sami spôsobovali žalúdočné či črevné ťažkosti, aby tieto zariadenia čo najskôr opustili. Aj samotná kvalita stravy, jej nedostatok, charakter práce a jej pracovné zabezpečenie vyvolávalo aj kožné choroby, na pracoviskách často dochádzalo k ľahkým či ťažším poraneniam až k smrteľným úrazom. Žúfalstvo zaradencov spôsobovali i telesné tresty, kruté zaobchádzanie zo strany dozorcov a žandárov, hladovanie, zlé ošatenie a zaobutie. Zamestnávateľské firmy (Ing. Lozovsky a Štefanec, Lanna) nedbali dôsledne o zdravotný stav a podmienky internovaných pracovníkov objektov, výnimkou neboli ani ich úmrtia následkom vysilenia, úrazov či chorôb.

◆ Z výstavby železničného viaduktu priamo v Hanušovciach nad Topľou (rok 1941)

Existenčné podmienky v táboroch všeobecne nespĺňali priemerné normy a blížili sa k hraniciam životného minima. Perzekvovaní Rómovia tam mali katastrofálne životné podmienky. O zlých pomeroch v táboroch vedeli mnohí z politického aj hospodárskeho vedenia v okresoch, župách či ministerstvách. Aj v samotných správach o činnosti v táboroch sa tieto okolnosti objavovali, napríklad v jeseni 1942 veliteľ objektu v Hanušovciach uvádzal v jednej zo svojich správ, že „zaradenci bývajú v barakoch, ktoré nie sú zriadené na zimné prebývanie. Vydané príkrývky, nedostačujúca výstroj, zlá obuv, nestačia na ohriatie tela vo dne, tým menej v noci... strava je nedostačujúca... v samých barakoch je zima. Sú ešte vždy zašpinené hmyzom...“. Jedným z pôvodných cieľov internovania Rómov bolo aj finančné zabezpečenie rómskych rodín a ich samotných. To sa však nespĺnilo a často sa stal opak, že samotní Rómovia sa stali dlžníkmi zamestnávateľských firiem. Po zrážkach z nízkych zárobkov sa dostávali až do mínusu. Doteraz uvedené fakty urýchlili zánik niektorých útvarov, k čomu prispel aj nedostatok pracovných možností po dokončení hrubých zemných prác pri stavbe železnice. Ako prvý zanikol 3. októbra 1942 útvar v Nižnom Hrabovci, potom bol 8. novembra 1942 zrušený objekt v Hanušovciach nad Topľou. V nasledujúcom roku zanikli útvary v Lipníkoch (1. júna 1943) a Bystrom nad Topľou (24. júla 1943).

Treba pripomenúť, že niektoré pracovné tábory vznikli ešte aj v roku 1943 – v Petiči, v Ilave (zanikol 21. decembra 1943), v Revúcej (zanikol 10. júna 1944) a Ústí nad Oravou (tento útvar s malou prestávkou medzi februárom a májom 1944 fungoval do 31. decembra 1944). Posledne menovaný útvar zanikol ako posledný na slovenskom území. Jeho zánikom sa existencia pracovných útvarov pre Rómov a asociálov uzavrela. Po zániku tohto útvaru všetkých tunajších Rómov premiestnili do zaistovacieho tábora v Dubnici nad Váhom. Aj tieto objekty, podobne ako v regióne východného Slovenska, mali existovať v dlhodobjšom časovom horizonte. Keďže v roku 1943 bola na východe Slovenska

dokončená železničná trať, mnoho zaradencov zo zrušených pracovných táborov na východe bolo premiestňovaných na západné Slovensko, medzi nimi bolo mnoho Rómov. Na západnom Slovensku ešte od roku 1942 existoval pracovný tábor v Dubnici nad Váhom. Zostal v prevádzke až do 15. novembra 1944. Tento tábor bol po zrušení a prepustení nerómskych zaradencov zmenený na zaistovací tábor pre Rómov, podriadený najprv pod Ministerstvo národnej obrany. Tu zaistení Rómovia boli využívaní na vykonávanie najťažších prác na dubnickej a ilavskej hydrocentrale. V tábore boli strašné hygienické podmienky, bolo v ňom internovaných viac osôb, ako mal kapacitu. Začali sa šíriť infekčné ochorenia a na záver aj škvrnitý týfus, ktorý svojím rozsahom (napr. úteky chorých Rómov) ohrozoval aj okolie. V blízkosti bol pre Nemcov dôležitý zbrojársky závod, a preto tábor prevzali pod svoju kontrolu. Epidémiu sa nedarilo zastaviť a Nemci pristúpili k brutálnemu činu a dali vyvraždiť Rómov, chorých a podozrivých z nákazy a pochovať ich do masového hrobu.

Východoslovenské pracovné útvary, ktoré existovali v rokoch 1942 – 1943 a im podobné aj na iných miestach Slovenska, jestvujúce v nasledujúcich rokoch, boli prejavom uskutočnenia zákonných diskriminačných opatrení proti rómskemu obyvateľstvu vojnovéj Slovenskej republiky. Na území Slovenska nevznikli špeciálne vyhladzovacie tábory pre Rómov (ako to robili v nacistickom Nemecku). Avšak v roku 1944, hlavne po potlačení Slovenského národného povstania v jeseni 1944, v niektorých častiach Slovenska diskriminácia Rómov prešla aj do ich fyzickej likvidácie (Kremička, Dubnica nad Váhom). Na tieto skutočnosti, ktoré sú významným varovným mementom, by sa nemalo zabúdať pri hodnotení postavenia Rómov počas druhej svetovej vojny.

Mgr. Peter Šafranko

Foto: Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou
Autor je odborným pracovníkom Vlastivedného múzea v Hanušovciach nad Topľou

Te sas pre Slovatiko dosta butakre šajipena, sikadas pes, keci džene le Romendar kamen te kerel buti

Amaro dživipen perelas tele. Palis ačhilom jekh berš bi e normalno buti. Na džanas avka te dživel. Oda sas bari frustracija. Paruđas savoro miro dživipen. Našadom o kher u musaj te potinel oda, so mekh kamav. Oda sa vaš oda, hoj man jekh berš na sas buti lačhe potibnaha. O manuša pre tumende avrether dikhen, sar te salas čor. Bibutakro, našaven e pativ maškar o manuša. U oda the te na sal došalo, hoj našadan e buti. Kana mange phende, hoj man nane buti, oda sas šokos. Na užaravas oda. Zumavavas mange, sar oda khere phenava. Oda sas phares. Mire dešueftaberšendar sako džives phiravas andre buti,“ phenel pal peskri phari situacija o raj Marcel.

Palis rodelas varesavi buti. Chudlas o šajipen te kerel sar o muraris pro ačhaviben. Nikana na sas muraris, na kerelas o fali vaj aver murarsko buti. „Ki oda mekh chudlom e kondicija – vaj oda tel o trin džives sikhluvaj, vaj ačhav bibutakro. Oda sas jekh džungali situacija. Phares te pataľ, no reslom oda. Na kamenas oda the predživel. O vasta mange sas tele randle u dukhalas man savoro, sar te an-

dre mande vareko mište rugindas. No kampelas mange buti, u vaš oda musaj somas oda te kerel. Adadives som pre peste barikano.“

Phenel, hoj pro ačhaviben sikhliľas buti buta, avka adadives šaj ačhavel the o kher korkoro. Oda sas čačes e phari dživipnaskri situacija, no sikhliľas e buti. E murarsko buti prekal o leskre lava hiňi but phari u vaš oda lake del bari pativ.

Le muraristar o zvaračis

The e buti pro ačhaviben agorindas. E firma but love kamelas, the te phirelas maškar o nekh bareder ačhavibnaskre firmi pro than. E kriza jekhe laveha, avlas pre sakoneste. O paše džene leske žutinde te chudel aver buti. Akana sar o zvaračis. Sajekh, oda sas leske nevo, no musaj sas te sikhľol sig. U sajekh hino lošalo, hoj akana oda džanel te kerel. „Hin man avka buter butakre šajipena. Te sas pre Slovatiko dosta butakre šajipena, šaj pes dikhelas, keci džene le Romendar kamen te phirel andre buti u so savoro šaj te sikhlon u te keren,“ phenel o raj Marcel.

O Roma sajekh sar o aver džene, saven čhide avri andal e automobilka, prekal o leskro gindo na našade ča o regulamno financiji. Našade the o but beršengre baraten u o socijalna relaciji. Jekhwarestar ačhile andre varesavi izolacija.

„Jekh džives ačhilom bi o but beršengre amala, so lenca somas sar e famelija. Nekh buter sas andre buti, avka len na sas kana pes manca te dikhel. Predžidžilam but jekhetanes. Žutinahas amenge u džanas pal o amare pharipena the pal o loša. Jekhwarestar oda savoro na sas. Ola, so len avri čhide sar man gele pal e buti andro aver fora vaj thema. Oda hin sar te našavel le dženes andre famelija, vaj te mukhel e famelija,“ phenel pal o peskre šuňibena o raj Marcel.

Leperel sar peske, jekh avreske, žutinenas te rodol o khera. Bešenas jekhetanes u sakovar šaj rodenas o phiko jekh averestar. „Ola berša sas čačes bachtale. But džene amendar adaj ile romňen vaj gele romeste. Ola hine o buta, pal savore vakeraha mekh amare čhavorenge,“ phenel. E finan-

čno kriza, savi anglo štar berša demađas the pro jekh kotor andro automobilo produkcija andre Mlada Boleslav, na andas prekal o leskre lava, ča o agor le bare dživipnaskre amalipnenge. Varesave fameliji maškar o Čechi the Slovaka rozpele. Phagle len o finančna problemi. O bikherengre hine pro sako than. Maškar lende the o Slovaka, o Roma the na Roma, save adaj dživenas u kerenas buti u kana našade e buti, ačhile pre ulica. U nane len ke kaste te džal khere. U avka le butame manušendar ačhile o bikhereskre, khandine manuša, so soven pro lavički.

Pharo avipen

E Česko republika sas vaš o but slovatika Roma o butakro them. Lačhes hin, hoj nane dur u e čhib hiňi paši. Adadives e Česko republika korkori pes marel bare bibutaribnaha, so peradas o šajipena vaš o slovatika Roma te chudel adaj e buti. E phari situacija kana barol o bibutariben, savi o Slovatiko pal o berš 1989 imar prinđžardas, pes chudlas andro Čechiko na but angomis.

◆ Marcel Bužo s dcérkou Sofiou

O raj Marcel šaj pes te šunel andro Čechiko imar sar khere, no gindinel the pal o šajipen, hoj džala pre Slovatiko andro gav, kaj ulilas. Sar phenel, imar hino but lunges andro Čechiko. Jekh sostar daral hin, hoj pre východno Slovatiko nane buti. O butakre šajipena hine churde u ola, vaš save lačhes

potinen, hine but dur. Na kamelas te mukhel e famelija u te džal pro varesave butakre turnusi. Kamelas te džal pale te kerel buti pro družstvos. Slovatiko, oda ačhilas leskro kherutno them u vaš oda pataľ, hoj pes e situacija lačharel a jekhvar šaj avela khere.

Preklad: Erika Godlová

Vianoce v rodine olašských Rómů

V nasledujících řádkoch vám ponúkam pohľad na to, ako trávila jedna z *olašských* rodín v Nitre vianočné sviatky a ako oslávila príchod Nového roku 2014¹. Najstarší muž v domácnosti, 51-ročný otec štyroch detí, nevynechal ani rozprávanie o zvykoch a tradíciách, ktoré dodnes dodržiavajú nielen v jeho rodine.

Príprava na Vianoce, v *olašskom* dialekte rómčiny *Krečuno*, začína približne týždeň pre samotným Štedrým dňom. Spočíva v nakupovaní, ako je to známe aj v majoritnom prostredí. U *olašských* Rómov je však prvoradé zadovážiť si živý vianočný stromček. Ako tradíciu prevzatú od svojich predkov uvádzajú ďalší dôležitý bod vianočných príprav, a to nákup hydiny, ktorý je podmienený tým, že musí byť domáca: „*Spolu s manželkou ideme a nakupujeme hydinu. A to všetko musí byť domáce. Kačice domáce, vykrmené, kačacie pečienky, busi, domáce sliepky. To je tradícia. To neexistuje na Vianoce, na sviatky, aby sme mali kupovanú od mäsiara hydinu.*“²

Dva až tri dni pred Štedrým dňom sa nakúpia alkoholické a nealkoholické nápoje, ovocie a ostatné suroviny, ktoré ešte v domácnosti chýbajú na prípravu vianočného stola. Úlohou žien je 23. decembra v popoludňajších hodinách napiecť koláče. Typickými sú štrúdle, ktorých žena upečie aj štyri kusy. Nie je výnimkou spotrebovať na pečenie šesť až sedem kilogramov múky. Pečenie medovníkov na Vianoce nie je u *olašských* Rómov v Nitre zvykom, pripravujú ich len mladšie ženy.

Začiatok Štedrého dňa si členovia rodiny *olašských* Rómov nevedia predstaviť bez zavinišovania. V prvom rade sú vinše smerované hlave rodiny od ostatných členov domácnosti, teda od manželky, synov, dcér, neviest a vnúcat. Navzájom si prajú zdravie, pokoj a aby ich zlé obchádzalo: „*Ja keď vinišujem, ja nespomínam peňáze, že aby mi dal peňáze Pánbičko a Panenka Mária, to nie. Ja vinišujem to, aby som mal s rodinou, s manželkou v prvom rade zdravie a pokoj. To je prioritá, to si pýtam od Pána Boha. Inšie ma nezajímá. Materiálne veci, to je vedľajšie. Není sú zlé, patrá k tomu životu, ale podstatnejšie je zdravie a poboda. To je nezaplatiteľné... Aby nás Pánbičko držal do staroby...*“

Doobedie ďalej vyplňa vyzdobovanie stromčeka. Na stromček patrí okrem klasických ozdôb aj pár kúskov oblátok. Keď je stromček celý vyzdobený, kľakne si k nemu otec rodiny a v modlitbe poďakuje Pánu Bohu za to, že sa tu aj tento rok rodina stretla. Okolo obeda začína príprava na štedrovečernú večeru, ktorú má na starosti manželka za pomoci ďalších dievčat a žien v rodine, najčastejšie neviest. Okrem toho je samozrejmosťou a povinnosťou žien, aby bol dom čistý a uprataný a to nielen na Vianoce, ale i každý bežný deň počas celého roka. Okolo šiestej hodiny večer si rodina sadne k vianočne prestretému stolu plnému jedla a pitia. O tom, čo nasleduje, hovorí otec rodiny takto: „*Ja, ako blava rodiny stanem za stolom, zavinišujem ešte raz a tradícia mojho otca ešte, ktorú dodržiavam ja, aj moji ševki bratia, zoberem ze stola štyri orechy a bodím do každého robu baráku. A to je symbol tobo, aby sme boli pokope celá rodina celý ďalší rok, celý život.*“

Keďže *olašskí* Rómovia v Nitre sú rímsko-katolíckeho vierovyznania, pred samotnou večerou sa prežehnajú a pomodlia modlitbu „Otče náš“. Prípijú si v červeným vínom a ako prvý a zároveň spoločne podávaný chod je oblátka s medom. Potom si už berie každý zo stola to, na čo má chuť. Nachystané sú rezne, ryby, zemiakový šalát, spomínané koláče, ovocie rôzneho druhu, orechy. Tradičným jedlom na štedrovečernom stole *olašskej* rodiny, s ktorou som sa rozprávala, sú kačacie a husacie pečienky. Z detstva si spomínajú, že na štedrovečerný stôl patrila oblátka a ďalším chodom boli práve kačacie pečienky, varená sliepka a štrúdlá. Ich rodičia nevedeli ani neskôr pochopiť

novoty, ktoré sa zavádzali, akými je zemiakový šalát a rezne. Dokonca sa hnevali, keď to začali ich deti pripravovať. Boli zvyknutí na chudobnejší život a menej honosnú štedrovečernú večeru, i keď si na nej rovnako dali záležať.

Pri jedle a spoločnom rozprávaní sedí rodina spolu do deviatej až desiatej hodiny večer. Potom sa otec rodiny navzájom navštívi s bratmi. Tu ide o čisto mužskú záležitosť: „*Manželka, alebo pohlavie ženské, dospelé, nebudem hovoriť deťom, tie môžu, ale ženy, ktoré majú už mužov, keď dojde Štedrý deň, už okolo druhej poobede, tí nesmú ísť vonku, chodiť po susedoch až 26. alebo 27. decembra večer. To je taká tradícia. Hovorili už naši predkovia volakedy, že to není dobre. Lebo žena nie žeby bola menejcenná, ale no chlap je predsa chlap.*“

Pri štedrovečernej večeri sú všetci členovia rodiny sviatočne vyobliekaní. Na prvý sviatok vianočný, v *olašskej* rómčine *Báro Krečuno* (veľké Vianoce), hlava rodiny vstane z postele v skorých ranných hodinách a opäť sa oblečie do obleku. Za sviatočný odev sú *olašskí* Rómovia ochotní zaplatiť nemalé sumy peňazí a neexistuje, aby počas vianočných sviatkov muži boli v teplákoch, či rifliach a ženy v bežnom oblečení. „*Hneď ráno na prvý sviatok som nachystaný ja aj so synom a už o šiestej, keby volakto došiel, tak už vyvoniava celý barák. Už moja žena varí. Kolko rázy je ešte tma a už chodí chlapi. To je tradícia, že najbližšia rodina chodí vinišovať po domoch.*“

Vinišovanie, s ktorým sme sa v minulosti stretávali aj u majoritného obyvateľstva je v *olašskej* komunite udržiavané dodnes. Neodmysliteľnou súčasťou takéhoto vinišovania je ponúknutie jedlom, ktoré od skorého rána chystajú ženy a drahým alkoholom, a to v každej domácnosti, do ktorej muži vkročia. U *olašského* Róma, ktorý mi rozprával o sviatkovani sa stretnú štyria bratia a spoločne idú k najstaršiemu bratovi – vajdovi tejto komunity, a tam sa ich postupne zide tridsať až štyridsať mužov z rodiny. Tam sa dohodnú, kam pôjdu vinišovať ďalej. Tieto návštevy sa natiahnu od skorého rána do poobedných až večerných hodín. Ženy sú zatiaľ doma. Po návrate chlapov sa spolu najedia, rozprávajú sa, spievajú, *mulatujú*. Počas sviatkov musí totiž vládnuť pohoda a hádky a akékoľvek spory sú zakázané.

Druhý sviatok vianočný – *Cigno Krečuno* (malý sviatok) prebieha v podobnom duchu ako predošlý deň. *Olašský* Róm, s ktorým som sa rozprávala vtedy oslavuje meniny, takže sa jeho bratia, švagrovia a synovci stretávajú v jeho dome. Výnimočne môžu prísť aj jeho dcéry, iné ženy však stále nie. Až 27. decembra sa všetko vracia k starostiam i radostiam bežných dní. Nie však naddlho. Posledný deň v roku sa spája podobne ako vianočné sviatky s vinišovaním. Vinišujú si členovia jednej domácnosti navzájom a muži z rodiny medzi sebou. Ženy zostávajú opäť doma, keďže ich povinnosťou je varenie a príprava silvestrovskej hostiny. Chystajú sa chlebičky, očka, ale pripravuje sa jedlo aj na ďalší deň – namočí sa fazuľa na novoročnú fazulovicu, varí sa údené mäso a podobne.

Čo sa týka samotnej oslavy silvestrovskej noci, už vyše dvadsať rokov sa stretáva časť nitrianskej *olašskej* komunity v dome vajdu. Okolo šiestej, siedmej hodiny večer sa zídu vo veľkej vyzdobenej hale. Tam sa zabávajú pri živéj rómskej hudbe. Pohostenie pripravené ženami z rodín, ktoré sa na silvestrovskej oslave zúčastnia, je nachystané na stoloch. Nesmie chýbať ani drahý alkohol, ktorý tiež každý zúčastnený prinesie. Potrebné je upozorniť na fakt, že muži majú nachystaný svoj stôl a ženy vlastný, a to v inej miestnosti. Muži a ženy sedávajú oddelene aj pri iných príležitostiach, ako sú napríklad svadby a narodeninové oslavy – tam, kde sa stretne viac ľudí, nielen najbližšia rodina. To je zákon, ktorý sa dodržiava v spočenstve *olašských* Rómov aj v súčasnosti.

◆ **Kendice, 1961 Jozef Makula – Kániš bol vajdom skupiny, dodnes je spätý s predchádzajúcim životom, ktorý žil a o ktorom dokáže rozprávať a spievať. Svoj klobúk nikdy neodloží**
Foto: E. Davidová.

O polnoci sa opäť vinišuje. Ako prvý má slovo vajda. Pre šťastie niekto z prítomných rozbije pohár a do rána pokračuje zábava. Po ukončení zábavy a po príchode do vlastných domácností v skorých ranných hodinách si sadnú *olašskí* Rómovia ku stolu a ešte sa pre šťastie otvorí šampanské a tak sa privíta Nový rok – *Nevo Berš* v kruhu najbližšej rodiny.

Ivana Šusterová je študentkou posledného ročníka na Katedre etnológie a folkloristiky Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Už počas štúdia bakalárskeho stupňa ju rómska kultúra zaujala natoľko, že sa rozhodla uskutočniť výskum medzi *olašskými* Rómami. Výsledkom bolo napísanie záverečnej práce na tému „K problematike predmanželského života v spoločenstve Rómov v súčasnosti (na príklade Rómov žijúcich v Nitre na Kalvárii)“. Momentálne pracuje na príprave diplomovej práce zameranej na postavenie žien v spoločenstve *olašských* Rómov. Zúčastnila sa na študentskej konferencii v Poľsku „Etnológia bez hraníc“, kde mala príspevok o predmanželskom živote *olašských* Rómov, ktorý je publikovaný aj v zborníku. Absolvovala stáž v Múzeu rómskej kultúry v Brne.

Ki o bacht amenge sas dosta na but – ča e normalno buťi

O Mark Gunar hino Humenatar pre vichodno Slovatiko. Andro cikno foros na peske našti arakhas e buti the te vaš oda kerelas maksimum. U te šaj, oda sas ča varesave chame brigadi. Dži kana sas korkoro, oda sas varesar dosta. Palis peske kerdas e famelija u te kerel paš o duj cikne čhavore na sas ajso lokho.

Sikra bešenas paš o leskro dad the daj, no on palis gele te bešel pro Čechiko u avka on ačhile korkore pre peste. „Nisavi stabilno buťi našti somas te arakhel, u avka chudavas o socijalna davki. Oda amen phagerelas. Varekana chudlom varesavi kali buťi. Na daravas nisava butatar, no oda savoro na sas dosta. E romni kerelas paš o čhavore u chudelas pre lende o love. Kampelas te potiňel vaš o kher u sako dives varesostar te dživel. Na sas sostar. Varekana samas the e cikne čhavorenca bi e elektrika ča paš o momela. Oda sas but phares. Avka imar našti samas buter te dživel. Vaš oda man chudlom the andro problem, andro save na pelomas, te man sas buťi u normalno potiňiben,“ leperel pro džungale buta, bi o save pes jekhetane la famelijaha sar o bišupandž beršengro murš pakindas opre u gelas andre Praha pal e daj the o dad the pal e buťi.

Adadives, sar tranda the trin beršengro pro phare berša na rado leperel. Sar phene, te les na sas e famelija andre Praha, o jekhto uštar sas but phareder. La famelijaha oda hin lokheder. Andro Čechiko bešelas imar kana sas ciknoro. Kana leske sas šov, o dad the daj le čhavorenca gele pale pre Slovatiko. On korkore gele andro Čechiko, kana lengre čhave barile u sas len lengre fameliji. Sakovar lengse sas pharo pal o dživipen andro Čechiko, vaš oda penge phende, hoj džana pale. „Jekhvarestar kana avlam andre Praha, andre oda momentos chudlom mange te rodel e buťi. U arakhlom. Chudlom man andre bezpečnostno služba sar jekh dženo lendar. Oda sas but lačo. Phares te pafal. Na sas nisavo problemas. Khere man ajse šajipena našti sas,“ phenel pal o jekhto berša o raj Marek.

Leskri buťi sas te dikhel pro ačhavibnaskro materijalos hoj te na našliol pal o ačhavibnaskro than vaj o butame te na buťi o materijalos peske khere. Sakovar, kana agorindas andre jekh bezpečnostno služba, imar les rodelas e aver. Andre jekh firma kerelas the pandž berša.

„Kana rodavas e buťi, na arakhlom man le na kamibnaha vaj varesave bilač-

he dikhipnenca. Majbut, andre jekh bezpečnostno služba pro jekhto arakhiben reslom buter sar eňavardeš percenti angluňipen. Hin man zoralo štaltoš u lenge ajse dženen kampil,“ phenel lošales. Adadives kerel buťi andro pražska bezpečnostna službi, kaj anen e separovanomel. Te hin paš o kontajneri mel, lengri buťi hin odoj te žužarel u te sikavel, hoj oda kerde prekal e fotografija.

Del pes...
Andro technicka službi kerel buťi imar štarto berš. O potiňiben nane dosta pro dživipen andre Praha, no sar phenel, del pe. Oda hin buter sar nič. Rodel ki o dešuštar vaj dešupandž ezera pro čhon. E romni Erika Marcinovala štar berša pratinelas andre banka. Avka len sas duj potiňibena. „O khere andre Praha, u mekh oda andro centros, hine kuč. Vaš e garsonka pre pavlač potiňas eňa ezera plus o potiňiben vaš o energiji sako čhon. Vaš oda man sakovar sas duj buta. Jekh permanentno u ki oda sakovar varesavi brigada vaj vareso, so na chal but ori, hoj te šaj te resav sa. Akana paš o technicka službi mekh dodikhav pro bare kontajneri save hine le manušenge, hoj andre lende te čhiven e bilači mel sar baterki, varesave oleji u chemikaliji.

Oda o manuša kerenas. Kana pen lenas o kontajneri, avka sas o problemas,“ phenel pal peskri buťi o raj Marek.

Leskri romni, e raňi Erika Marcinovala phenel, hoj le romes khere na dikhel but. But ori hino andre jekh vaj andre aver buťi. „Oda hin mište, te anel khere o potiňiben, no jekhetane sam ajsi fri-ma, hoj oda diťhol, hoj ča avel sig the chal vareso, sikra te sovel u palis musaj te denašel. Oda amenge lel andal o famelijakro dživipen. Avertther oda našti. Buterval mange hin phares, vaš oda, hoj dikhav, savo hino strapimen u na birinel. Me phiravas andre buťi, no akana chudav o socijalna davki. Te mange arakhava buťi, avava smirom,“ phenel e raňi Erika.

Marek mukhel, hoj aňi o dživipen andre Praha nane lokho, no sakovar hino feder sar oda, savo len sas Humenate. Oda sas baro čoripen, bare problemi u pharipena. Nisavo pataben, te tumen nane kaj te rodel o žutipen.

„Jekh drom hin e buťi the o potiňiben, no te nisavi buťi nane vaj tumen na lena, vaš oda, hoj san romano, avka sal savoro našado,“ leperel phares pro dživipen, ki o savo imar la famelijaha na kamelas te džal pale. Pafal, hoj oda pes imar nikana na ačhelo u hoj oda nikana na predživena leskre čhavore, kana len ena lengre fameliji.

Pale pre Slovatiko? Ča pre dovolenka

La romňaha Erikaha imar pal e tema te džal pale pre Slovatiko vakerenas, no oj oda čačes na kamel. Pro nisavo drom pale Humenate na džala. Nikana imar na kamel te predživel o čoripen u e dar pal o čhavore. Of korkoro oda džanel, hoj la hin čačipen u ačhalol lake. Aňi ov imar na kamel te ačhel palis bibutakro u te perel andro varesave problemi. Te len nič važno na ispidela, pale na avena. „Rado avaha pre dovolenka. Sako seratar, odoj hin amaro kher u soduj dženen odoj hin mek o fameliji u le dženen, save sakovar bares lošales dikhaha u arakhaha pen lenca. O drom pre Slovatiko amenge sakovar tatarel paš o jilo. Pro vichodos mekh nane dosta buťi u vaš oda na avaha pale. Andre Praha imar sikhilam. Adaj man hin buťi, adaj sam smirom.

Pre Slovatiko musaj sama ste rodel ča o socijalna davki u oda imar na kamas,“ phenel zorales o Marek. Del e argumentacija oleha, hoj te vakere pal o šajipena andre Praha u o šajipena Humenate našti. O Humenne hino o cikno foros u na del ajsi službi, aver sasipnaskre službi u o supermarketi vaj bikeripnaskre thana, sar Praha. Pal o butakre šajipen našti te vakere. Sikhilile pro dživipen, kaj savoro so kampil hino, avka sar pes phenel, paš o vast.

Lošale hine the pal e škola, kaj phiren so duj čhavore. Le sikhavnenca len hin but lačo pašipen. O sikhavne lenge den o informaci pal savoro u e komunikacija lenca hiňi pro but lačo učipen. Sar phenel o raj Marek, te aven bachtale dosta sas čačes na but. Ča normalno buťi...

Preklad: Erika Godlová

Pôsobivá rozmanitosť

Kežmarok. V poradí už tretí ročník podujatia príznačne nazvaného Rozmanitosť zorganizovala v čase od 11. 2. do 22. 2. 2013 v priestoroch Úradu práce v Kežmarku tamojšia Súkromná stredná odborná škola Biela voda.

♦ Výstava zaujala svojou rozmanitosťou a pestrosťou

Výstavu prác žiakov stredných a základných umeleckých škôl v Kežmarku otvorili svojimi vystúpeniami žiaci zúčastnených škôl, teda Strednej umeleckej a základnej umeleckej školy Dr. D. Fischera v Kežmarku, Základnej umeleckej školy v Rakúsoch, DSS Krízové stredisko Kežmarok ale i DSS Ľubica a SSOŠ Biela voda Kežmarok.

Všetky do podujatia zapojené školy a zariadenia okresu Kežmarok spája to, že sa venujú žiakom a klientom v oblasti umenia. Rozvíjajú ich odborné remeselné zručnosti i umelecké vnímanie a čítanie. Vystavené práce týchto detí svedčili o ich nadaní, nápaditosti a precíznosti v realizácii. Na výstave sa spoločne prostredníctvom svojich výtvorov prezentovali zdravé i postihnuté deti, deti z úplných i dysfunkčných rodín. Deti z majoritynej spoločnosti i rómskej minority. V tejto pôsobivej rozmanitosti sa zrazu zotrelí hranice predsudkov. Vzniknutá rôznorodosť a rozmanitosť naopak potešila pestrosťou, zaujala talentom.

Podujatie bolo vydaté zaiste i vďaka tomu, že nie je o súťaživosti, ale o podpore zúčastnenia sa a zapojenia sa svojím vkladom a príspevkom do vznikajúceho celku. Neodsudzuje za inakosť, ale podporuje v mládeži snahu ukázať to, čím som inakší, čím môžem obohatiť druhých. V zúčastnených podporuje myšlienku, že práve svojou inakosťou môžu deti obohatiť podujatie a prispieť k jeho rozmanitosti. To, že na otvorení, i potom počas výstavy, nechýbali v jej priestoroch ani mnohí rodičia detí, dáva celej akcii ďalší rozmer. Inakosť a rozmanitosť tak nespája už len konkrétne deti, konkrétnych žiakov rôznych škôl a inštitúcií, ale preniká i do ich rodín a cez vystavenú krásu – zblízuje, prináša uznanie tam, kde bolo donedávna odsudzovanie. Akceptáciu tam, kde bola neakceptácia...

Podujatie spojilo rôzne deti, rôznych žiakov s ich osudmi, radostami a trápeniami. Mnoho z toho sa dalo vyčítať z jednotlivých prác, ktorým sa však nedalo uprieť jedno – kreativita.

Pestrá a zaujímavá výstava priniesla všetko, čo dieťa pod múdрым vedením schopných pedagógov dokáže vytvoriť. Bola tu malba, kresba, písma, fotografia, remeselné práce.

Toto všetko podrtnuté počas otvorenia výstavy ešte kultúrnymi vystúpeniami, recitáciami, tancom, hudbou a spevom, dávalo hrdosť na tieto deti, od ktorých záleží, či dokážu zbúrať bariéry, ktoré im život prináša, či dokážu odvrátiť zrak od toho, čo ich navzájom oddeľuje a nájsť i rozvíjať to, čo ich spája. Lebo školou sa všetko vlastne iba začína. Ale ako povedala za organizátorov Súkromnú strednú odbornú školu Biela voda jej zriaďovateľka Mgr. Anna Jurgovianová, práve škola má nesmierne možnosti rozvíjať v mladých všetko dobré. A k odborným znalostiam a vedomostiam umenie dobre vychádzať s druhými patrí. Je dobré, ak sa spolupráci a tolerancii mladí naučia už v detstve. Treba na tom však cielavedome pracovať, lebo opačných postojov a odsudzovania, dokonca až rasovej neznášanlivosti je bohužiaľ v súčasnej spoločnosti a v živote viac ako je únosné.

Súkromná stredná odborná škola Biela voda v Kežmarku ponúka v rámci dvojročného štúdia odbory – výroba konfekcie, spracúvanie dreva, stavebná výroba, lesná výroba, výroba úžitkového skla a strojárská výroba. V rámci trojročného štúdia sa tu mladí môžu vzdelávať v remeselnej výrobe odborov umelecký kováč a zámočník, krajčír, murár, kamenár a umelecký stolár.

Vybrať sa dá aj z možnosti v rámci trojročného štúdia a prípravy na povolanie v službách ako kaderník – kadernička či čašník – servírka.

Absolventi trojročných učebných odborov môžu v štúdiu nadviazať pokračovaním v nadstavbovom štúdiu podnikanie v remeslách a službách, čím získajú na spomínanej škole úplné stredné odborné vzdelanie.

V novom školskom roku ponúka Súkromná stredná odborná škola Biela voda v Kežmarku i štúdiám v nových odboroch – umelecký kováč a lesná výroba.

Daniela Obšasníková, foto: Jozef Ferenc

Štefan Milo: Historicky patríme k najstarším civilizáciám sveta

Partizánske je moderné a mladé mesto. Bolo symbolom obuvi. Žije tu aj rómska komunita na okraji mesta, respektíve na Nábřežnej ulici. Spolu tu žijú olašskí i rumungri Rómovia. Spolunažívanie týchto skupín je pomerne dobré. Žijú tu v bytovkách, ktoré si pýtajú značné opravy. Samozrejme, nie sú na to peniaze. Väčšina žije zo sociálnych dávok. Vieme, že doposiaľ existujú vypuklé rasové predsudky i otvorená nenávisť majority voči rómskym občanom, čo je tiež príčinou veľkej nezamestnanosti a ich vzdelávania. Róm, pán Štefan Milo, patrí medzi zakladateľov občianskeho združenia Rómske etnikum so sídlom v Partizánskom, kde je jeho štatutárnym zástupcom. Má niekoľkoročné skúsenosti s rómskou komunitou v našom meste. Venuje sa politike, histórii a je aj dobrým filozofom.

Čo by si povedal čitateľom RNE o sebe?

Čo by som povedal o sebe, toho by bolo naozaj veľa. Nechcem čitateľov RNE obťažovať nejakými frázami. Takže sa budem snažiť povedať fakty, ktoré sú spojené s našou komunitou. Celý svoj život, s malými prestávkami, som prežil v Partizánskom, v Trenčianskom kraji. Tu som aj študoval. Mám dosiahnuté nadstavbové vzdelanie v odbore vychovávateľstvo a popri tom som študoval aj psychológiu. Od svojej kolísky som bol obklopený hudbou, takže hudba je v mojom živote hlboko zakorenená. Dlhé roky som sa aktívne venoval bojovým umeniam, ktoré vo mne budovali životnú filozofiu a životný štýl. Rád som bol tiež obklopený knihami, ktoré boli pre mňa únikom z reality, a ktoré vo mne vyvolávali túžbu po poznaní. Už od mala som bol veľmi zvedavý, sedel som pri mojej starkej a vypytoval som sa jej na všetko. Práve táto moja zvedavosť vo mne vyvolala celoživotnú púť poznávania rómskej histórie. Jedna z etáp môjho života, na ktorú rád spomínam, bola práca redaktora kultúrneho dvojtyždenníka Nevipen. Tu som mal možnosť spoznávať Rómov a byť im nápomocný. Začal som vnímať realitu života Rómov na Slovensku. To jednoznačne predurčilo moju snahu zapájať sa do verejného života a hľadať podstatu bytia rómskej komunity. Takže toto sú najdôležitejšie spomienky z môjho života. Samozrejme, nakoniec musím spomenúť svoju rodinu. Mám tri deti, dvoch chlapcov a dievčatko, ktoré sú pre mňa všetkým.

Čo ťa na rómskej kultúre najviac zaujalo alebo zaujíma?

Práve táto téma by si vyžadovala veľký priestor. Preto neviem, či v krátkosti môžem opísať význam rómskej kultúry. Určite platí, že ak chceš spoznať nejaký národ, spoznaj jeho kultúru. Ak premýšľame nad holým faktom kultúry, tak určite premýšľame o podstate životného bytia, a práve preto musíme kultúru vnímať ako spätosť s ľudským životom. Naše rómstvo? „romipen“ je základným, elementárnym chápaním našej rómskej podstaty a určuje rómsku identitu. Veľa samotných Rómov si tento význam identity neuvedomuje a nedáva tomu žiadny význam. Musím však zdôrazniť fakt, že historicky patríme k najstarším civilizáciám sveta, sme teda temer najstaršia kultúra. Môžeme byť právom hrdí na samotný fakt, že pri našej migrácii sme transformovali svoju kultúru do všetkých národov. Práve my, Rómovia, sme európsky kontinent obohatili o veľkú a rozmanitú kultúru. Bohužiaľ, musím konštatovať, že postupné spolunažívanie, zaujatost, predsudky, medziludské vzťahy boli a stále sú veľkou brzdou v rozvíjaní a uchovávaní našej kultúry. Dá sa konštatovať, že by práve tieto prvky spoločenskej reality mohli spôsobiť kultúrnu stratu Rómov a zabudnutie ľudskej kultúrnej podstaty. Je nesmierne dôležité, aby rómska inteligencia vyvíjala tlak na spoločnosť a mocenské štatné štruktúry v tom, aby sa naša rómska kultúra zachovala a rozvíjala. Preto v tejto súvislosti spomeniem konferenciu Kultúrna identita Rómov, ktorá sa konala 7. 11. 2013 v Prešove. Zúčastnili sa jej jednotliví zástupcovia takmer všetkých kultúrnych žánrov, zástupcovia médií, rómskeho jazyka a histórie. Z tejto konferencie vyšiel záverečný výstup Memorandum pre zachovanie rómskej kultúry. Želám si, aby sa Rómovia s týmto memorandom oboznámili a prijali ho ako svoj súhlas na záchranu našej kultúry.

Čomu sa v súčasnosti venuješ, čo je tvoja srdcová záležitosť?

Tak, ako som už spomínal, môj život je zameraný na pomoc Rómom, v rámci mojich možností. Pokúšam sa a snažím sa vás oboznámiť s mojimi životnými skúsenosťami. Je nesmierne dôležité, aby sme my všetci prestali zatvárať oči pred realitou a aby sme sa pokúsili spoločne, to myslím úplne vážne, pracovať v prospech nás všetkých. Viem, že teraz si veľa Rómov povie, že píšem otrepané frázy, ale práve v tejto jednoduchosti je veľká a podstatná pravda.

Snažím sa postupnými krokmi dávať dokopy svoje historické

♦ Štefan Milo

štúdie, ktorým sa v súčasnosti venujem. Sú to dve základné štúdie. Tou prvou je regionálna historická štúdia zameraná na hornonitriansky región. Dávam dokopy všetky rody, ktoré tu žili a žijú od roku 1479. Chcem tu zachytiť rody, život, migráciu z obcí do miest, spôsob obživy, kultúru, remeslá, rôzne skupiny Rómov, ako sa postupne usadzovali. Tou druhou štúdiou je analýza života Rómov na európskom kontinente. Našu históriu napísalo veľa učencov, kronikárov, spisovateľov, etnológov a romanistov. Nie všetko je tak, ako sa píše a obzvlášť keď je naša historická svojbytnosť opisovaná negatívne a pesimisticky. Pri štúdiu jednotlivých historických záznamov som veľakrát narazil na polopравdy a klamstvá, vykonštruované udalosti, ktoré nás mali za cieľ potupiť. Našu komunitu využili na rôzne politické špekulácie, a práve toto je dôvodom mojej snahy v tejto štúdii, aby som udalosti, sled života Rómov, dal na správnu cestu a aby som postupne odokryl fakt, prečo sme stáročiami potupení a prečo vlastne vznikla voči nám takáto obrovská nenávisť.

Máš nejaký „recept“, ako začať konštruktívne riešiť tzv. rómsku problematiku u nás?

Za posledných dvadsať rokov niekoľko rómskych osobností vyšlo s ucelenými riešeniami, ale vládna moc ponúkla len čiastočné riešenia. Samozrejme, mám aj svoj pohľad na vec, ale v dnešnej dobe už nestojí otázka takto. Musíme ju otočiť, ak chceme začať od podstaty a otázka musí spočívať v nasle-

dovnom: Chce zákonodarná a výkonná moc tohto štátu riešiť tento problém? A od toho sa potom môžeme odraziť. Tento štát musí pochopiť, že je práve v jeho záujme začať systematicky na tejto historicko-sociologickej a sociálnej problematike začať pracovať.

Musí tu byť zohľadnená spolupráca s rómskou inteligenciou, ktorá má v sebe okrem vzdelania zakódovaný aj genetickú a generačnú životnú skúsenosť s rómskym životom. A práve toto je mentom a gro podstaty. Následne môžeme dávať dokopy Strategický národný program na podporu začleňovania rómskej komunity. Musí v tom byť jasný systém. Na týchto programoch nesmie pracovať len jeden človek. Má to byť kolektívna práca najmä Rómov z rôznych oblastí života. Mali by byť erudovaní a mali by mať dostatočné životné skúsenosti. Len takto môže nastať práca, ktorá bude efektívna a bude mať aj patričné výsledky. Tento celkový program musí spočívať v dvoch základných okruhoch. Tým prvým je to, čo som už spomenul, plus odborná rómska verejnosť. Tým druhým, Rómovia, ktorí sú prirodzenými autoritami v jednotlivých regiónoch, ktorí budú dávať svoje osobné skúsenosti a výsledky odbornej rómskej obce priamo do života. Na tomto celom vznikne priestor, kde Rómovia, inteligentní a integrovaní v spoločnosti, začnú pomáhať skupinám Rómov, ktorí potrebujú pomoc na postupnom začleňovaní sa do spoločnosti. Táto téma je kľúčovým segmentom, ako bude rómska národnostná menšina vnímaná.

Text a foto: Bc. Viliam Rác

Štefan Milo: Prekal e historija phiras ki o nekh puraneder civilizaciji andre luma

Partizanske hino moderno u terno foros. Sas o simbolos vaš o kamašli. Dživel adaj the e romaňi komunita pro agor le foroskro, vaj pre Nabřežno ulica. Jekhetanes adaj bešen o vlachika the o rumungrika Roma. Khetano dživipen maškar ola duj grupi hino neh buter lacho. Bešen andro bitovki, save imar „mangen“ baderer lačharipena. Normalno, pre oda nane love. Nekh buter lendar dživel pro socijalna davki. Džanas, hoj dži akana hine bare rasova bilačhipena u phundrado na kamiben khatar e majorita ki o romane themutne, so hin o baro pharipen andre lengro buchlo bibutariben u sikhľuviben. O Rom, o raj Štefan Milo hino maškar o jekhto džene, so kerde e themutnengri asocijacija Romano etnikum savo bešel andro Partizanske, kaj hino o štatutarno reprezentativo. Andro amaro foros les hin but beršengro džañiben pal e romaňi komunita. Džal pal e politika, e historija u hino the o lacho filozofos.

So šaj te phenes le genav-nenge RNL pal peste

So kamavas te phenel pal peste, oda elas čačes but. Na kamav le genavnen RNL te pherdarel varesave frazenca. Avka zumavava te phenel o fakti, save hine the pal e amari komunita. Savoro miro dživipen, bi o varesave charne divesa, predžidžilom andro Partizanske, andro Trenčijansko regionos. Adaj phiravas andre škola. Agorindom e učeder maškarrutňi škola e špecializacija baripen u sajekh sikhľuvavs the e psihologija. Kanastar somas ciknoro, paš mande sas o bašaviben, avka e muzika džal but andro miro dživipen. Lunge berša keravas aktivno o maribnaskre džañibena, save andre mande ačhade e dživipnaskri filozofija the u dživipnaskro štilos. Rado somas maškar o knižki, save mange denas o drom avri andal e realita u save andre mande baronas o kamiben te džanel buter. Cikňipnastar kamavas savoro te džanel, bešavas paš e miri phuri daj u phučavas la pal savoro. Kada miro mangipen man bičhadas pro sa dživipnaskro drom pro savo sikhľuvavas pal e romaňi his-

torija. Jekh andal o miro kotor dživipen, pro savo rad leperav, sas kana keravas buťi sar o redaktoris andro dukjengkengro fil Nevipen. Adaj man sas o šajipen te prindžarel le Romen u te žutinelenge. Chudlom te dikhel andre savi realita dživen o Roma pre Slovaťiko. Adaj jekhvarestar diñas e forma mire mangipnaske te lel kotor andro khetañibnaskro dživipen u te rodel e esencija andre romaňi komunita the o lakro dživipen. Ola hine nekh zoraleder leperipena pal o miro dživipen. Normalno, pro agor musaj te phenel pal miri famelija. Hin man trin čhavore, duj čhave u e čhaj, save hine miri savori luma.

So tut nekh buter cirdľas vaj cirdel andre romaňi kultura?

Kada hiňi e tema, sava kampelas buchlo than te del. Vaš oda na džanav, teš aj charnes te phenav pal oda, so hiňi e romaňi kultura. Paťav hoj o čačipen hin, te kamemes te prindžarel varesavo narodrom te prindžar leskri kultura. Te gindinas pal o nango faktos kulturakro, čačes gindinas pal o esenci-

jalno kotor andro dživipen sar ajso u vaš oda musaj te dikhas e kultura sar o kotor so phirel jekhetanes le manuškane dživipnaha.

Amaro „romipen“ hino elementarno prindžaripen pal e amari romaňi esencija u del e forma le romaňi identitake. But džene maškar o Roma na džanen pal o molipen so hin andre identita u na del olake nišavi pativ. Musaj te zorarav o faktos, hoj historikanes phiras maškar o nekh puraneder civilizaciji andre luma, amen sam čače puraňi kultura. Hin amen o čačipen te avas bari-kane pre oda faktos, hoj prekal e amari migracija bičhadam amari kultura maškaro o savore narodi. Amen, o Roma, buchľardam o europakro kontinentos prekal e bari u barvaľi kultura.

Pro bibacht, musaj te phenav, hoj jekhetano dživipen, phari gođi, bilačo dikhipen, maškar manuškane relaciji sas u sakovar hine baro bar savo pašľol andro drom te vazdel u te likerel amari kultura. Šaj pes te phenel, hoj ola kotora andre khetañibnaskri

realita šaj te lidžan ki oda, hoj e romaňi kultura pes našavela u e manuškaňi kulturno esencija e bisterđi.

Hin ekstremno važno, hoj amari romaňi inteligencija te ispidel pro khetañiben u pro zorakre themeskre štrukturi andre oda, hoj pes amari romaňi kultura te likerel u te vazdel. Kana imar vakeras pal oda, musaj te phenav pal e vaš mange but važno konferencija, savi pes kereľas 7.11.2013 andro Prešov, tel o nav „E kulturno identita le Romengri“. Pre konferencija sas o džene khatar o savore kulturna žanri, o džene andal o mediji, romaňi čhib the historija. Ola konferencijatar avľas o agorutno kotor „O memorandum vaš o likeripen e romaňa kulturakro“. But mangav, hoj o Roma te prindžaren oda Memorandum u te akceptinen les sar oda, so kamen, kaj pes te arakhel amari kultura.

So akana keres, so hiňi tiri jileskri buti?

Avka, sar imar phenavas, miro dživipen džal pal o žutipen le Romenge sar man mire šajipena mukhena. Zumavav u kamav tu-

menge te phenel pal o mire dživipnaskre prindžaripena. Oda hin but važno, hoj te amen, savore te na phandas o jakha angle e realita u te zumavas jekhetane, u oda phenav čačes važno, te kerav buťi vaš o lačhipen amenge savorengre. Džanav, hoj akana but Roma penge phenena, hoj pisinav imar buterval phende frazi, no andre lende u lengro na pharipen pes garuvel jekh baro the zoralo čačipen. Prekal o varesave uštara dav jekhetanes mire historikane študiji, save akana kerav. Ola hine duj fundamentalna študiji. Oda jekhto hiňi e regionalno historikaňi študija pal o opre niťrakro regionos. Kidav opre o informaciji pal o savore fameliji, save adaj dživenas u dživen le beršestar 1479. Adaj kamav te pisinile pal o fameliji, o dživipen, pal e migracija andal o gava u fora, sostar dživenas, e kultura, o buťariben, te pisinile pal o aver romane grupi, sar jekh po jekh odoj avle te bešel. E aver študija hiňi e analiza pal o dživipen le Romengro pro europakro kontinentos.

Pal e amari historija pisinde but sikhľarde manuša, kronika-

Život ako rómska pieseň

Čas letí ako opreteký. Áno, už uplynulo rovných päť rokov od chvíle, čo prah života a smrti prekročila naša Danka. Daniela Hivešová-Šilanová. Odišla skoro a rýchlo. Opustila všetko a všetkých, ktorých mala rada, čomu venovala svoj čas.

Podstatnú časť svojho života Daniela Hivešová-Šilanová venovala týmto novinám. Romano nevo ľil vytvorila, a potom celé roky tvorila ako noviny o Rómoch, pre Rómov, ale i Nerómov. Sama Nerómka venovala väčšinu svojho života Rómom. A ešte nám, s ktorými tie noviny robila. V zdraví i v chorobe. Pamätám sa, ako sama ťažko chorá sedela v nemocničnom oblečení vedľa postele svojho manžela v nemocnici. Spolu sa najedli, porozprávali, a potom začali pracovať. Ona na najbližšom čísle novín a on na réžii pre Romathan. V nemocničnej izbe obaja ako keby ignorovali svoje diagnózy, lebo pracovali na tom, čo ich úplne pohltilo. Ako rómska pieseň, čo vás nenechá ľahostajnými. Tak, ako znela v podaní sólistov Romathanu na pohreboch obidvoch a jedno oko neostalo suché...

Spisovateľka, pedagogička, publicistka a dlhoročná šéfredaktorka novín Romano nevo ľil – Rómsky nový list, Daniela Hivešová-Šilanová. Pôvodom Bratislavčanka, ktorá pricestovala za svojou láskou na východ republiky, do Prešova, aby tu do jej životnej cesty osudovo zasiahli Rómovia. Im zasvätila najväčšiu časť svojho života. A to aj napriek tomu, že predtým o nich nič nevedela, nepoznala ich mentalitu ani históriu. K pomoci tejto menšiny, ako raz sama povedala, ju prinútila nespravodlivosť. A tak desiatky rokov bojovala za ľudské práva a zasadzovala sa proti diskriminácii.

Pre nás, čo sme ju poznali, odišla veľmi skoro. Ona sama však rada hovorila, že v podstate mala tri životy. Súkromný, literárny a rómsky. Ten prvý spojila s hercom, režisérom a dlhoročným riaditeľom prešovského Divadla Jonáša Záborského, Jánom Šilanom. To za ním prišla na vý-

chod Slovenska z Bratislavy a jeho, svojho manžela, na sklonku jeho života pritiahla k práci pre rómske divadlo Romathan. Ten druhý život, život literárny, naplno nerozvinula iba preto, že sa upísala telom i dušou Rómom a rómstvu. Napriek tomu aj na poli literatúry urobila nemálo. Koncom 70-tych rokov minulého storočia bola najmladšou slovenskou spisovateľkou. Ako absolventka slovenčiny a estetiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave písala básne, prózu i scenáre, robila divadlo. Vydala viacero zbierok: Tanečnica, Uprostred koncertu, Cigánske leto. Pre deti napísala rozprávky Zuzankine motýle, Chlapec s čajkou, Vtáčatko Koráločka. Najbohatší život však bol jej život rómsky.

Zasadzovala sa za práva menšín, organizovala humanitárne podujatia, založila prvý parlament detí na Slovensku a stála aj pri organizovaní pochodov mieru. V čase svojho príchodu do Prešova chcela byť režisérkou a spisovateľkou. Keď sa v tunajších Závodoch priemyselnej automatizácie zoznámila s Rómami, bolo rozhodnuté o jej ďalšom smerovaní. Založila Divadielko cigánskej poézie, hudby a tanca, ktoré „gádzom“ prezentovalo rómsku kultúru. Táto práca priniesla Daniele Hivešovej-Šilanovej novú skúsenosť. Blízke poznanie Rómov, ale i osobný kontakt s rasizmom. Rasizmus a predsudky sa rozhodla netolerovať a odbúrať. Rozhodla sa to dosiahnuť cez noviny a národnostné divadlo. Dnes majú Rómovia vlastné divadlo, noviny, strednú umeleckú školu, katedru rómskej kultúry. A Daniela Hivešová-Šilanová má na tom nemalé zásluhy...

Hoci bola Daniela Hivešová-Šilanová za svoju prácu mnohonásobne ocenená – v roku 2002 jej a kolektívu redakcie Rómskeho nového listu udelil medailu za prácu v boji proti rasizmu vtedajší prezident Rudolf Schuster, najviac si cenila poctu v podobe Kovovej ruže. Dostala ju od Rómov na Slovensku, ktorí

nezvyknú oceňovať „gádzov“. Dostala ju od organizácie Spoločnou cestou s rómskou kultúrou za šírenie rómskej kultúry a zachovávanie historického dedičstva Rómov. Zaslúžene, lebo to ona prišla s myšlienkou dobrého

spolunažívania. To ona založila občianske združenie Jekhetane-Spolu. A život ukazuje, že toto je najlepšia cesta pre Rómov a Nerómov na Slovensku i vo svete.

Text: Daniela Obšasníková, foto: Jozef Ferenc

Daniela Hivešová – Šilanová (*1. 2. 1952 †26. 8. 2008)

- 1991 – začala pôsobiť v združení Jekhetane-Spolu, ktoré je vydavateľom novín Romano nevoľil
- 2000 – dostala cenu od Medzinárodnej rómskej únie (IRU) za objektivitu a profesionalitu v časopise Romano nevoľil
- 2005 – v rámci projektu 1000 žien pre Nobelovu cenu bola nominovaná ako jedna z dvoch Sloveniek

♦ **Madunice, 1958 Niektorí si svoje vozy (vurdoná) krásne zdobili, vyrezávali alebo maľovali. Foto: E. Davidová.**

Ča avka šaj te avel ki e buti, savi ela efektívno u anela o ľache avri avipena. Kada globálne programos musa te bešel pro duj fundamentalna kotora. Oda jekhto hino, so imar leperdom, plus o džande romane džene. Oda dujto, o Roma, save hine o naturalna autoriti andro regijoni, save dena lengre personalna prindžaripena u oda, so kere na o džane romane džene, ane-

na andro dživipen. Pre kada pes kerela o than, kaj o Roma, o inteligentna u integrovana andro khetaniiben, chudena te žutinel ole grupenge maškar o Roma, saven kempel o žutipen pro drom ki o lengro than andro khetaniiben. Kadi tema hihi o fundamentalno segmentos, sar pes pre romaňi nacijsalno minorita dihela.

Preklad: Erika Godlová

Aj takíto sme...

Snina. V poradí už deviaty festival zorganizovalo 26. októbra 2013 v Snine tamojšie OZ Ternipen s úmyslom prezentovať rómsku kultúru na Slovensku a zbližovať ľudí rôznych národností. V publiku, ktoré je v Snine vždy bohaté, sme tentokrát videli aj splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity Petra Polláka.

Podujatie, ktoré sa nieslo pod príznačným názvom „Aj takíto sme“ otvorila rómskou hymnou Gelem, Gelem spolu s účinkujúcimi zo Súkromného hudobného a dramatického konzervatória v Košiciach riaditeľka OZ Ternipen Jarmila Kotlárová. Po tomto úvode sa už z pódia doslova rinul spev, hudba, dobrá zábava. A ešte nesmierne silné emócie... Lebo takíto sú Rómovia. Veselí, keď sa radujú a smutní, keď je dôvod na plač...

Keď som sa Jarmilky Kotlárovej pýtala, prečo ten názov tohtoročného festivalu, bez otáľania povedala: „Chceme aspoň troškou vyvážiť to, ako sa o nás, o Rómoch, hovorí. Ako nás v nelichotivých farbách vykresľujú politici i médiá. Ako keby nedokázali vidieť nič dobré v súvislosti s Rómami. Preto dnes chceme ukazovať pozitívne príklady, hovoriť o rómstve tak, aby Rómovia boli hrdí na to, že Rómami sú a majorita spoznala aj pozitívnu rómsku tvár. Videla nás nielen ako ľudí, ktorí iba natahujú ruku a nedávajú nič tejto spoločnosti.“

Pestrým podujatím ako moderátori sprevádzali návštevníkov festivalu Zuzana Kotlárová a Marián Čekovský. Ten sa úlohy moderátora zhostil opakovane neopakovateľne. A tak ako v minulosti, ani teraz sa netajil tým, že sú mu Rómovia a rómska kultúra milí a blízki.

Aj takíto sme... Tak bol nazvaný festival i výstava fotografií, ktorá bola jeho súčasťou.

Oba predstavovali Rómov ako talentovaných, slušných a vzdelaných, usilovných ľudí. Tých, ktorí túžia po tom, aby na Slovensku sa už ľudia prestali deliť na bielych a na Rómov. Ľudí, ktorí túžia po tom, aby sme sa jeden od druhého neodlišovali farbou pleti ale tým, či dokážeme byť naozaj dobrými ľuďmi, či si dokážeme pomáhať.

Hovorí sa, že krása je v oku toho, kto sa díva. Naozaj nebolo ťažké vidieť v Snine na festivale krásu Rómov. Krásu ich kultúry, ich talentu. A bolo jedno, či sa na javisku ocitli hudobníci a speváci zo Slovenského raja – hrabušičkí rómski chlapci, či ľudový rozprávač a humorista Jožko Jožka, Lilianka Oláhová, mladí zo súboru Kesaj Tchave, temperamentní tanečníci a hudobníci spod Tatier pod vedením ešte temperamentnejšieho Ivana Akimova. Súbor, ktorý striedavo vystupuje predovšetkým na Slovensku a vo Francúzsku aj v Snine presvedčil o svojom ohnivom temperamente.

Tak ako v živote, aj na sninskom festivale veselost vystriedal smútok. To vo chvíli, keď na pódium pozvali mamu ani nie ročného Adamka z Dobšinej. Slobodná mamička by vedela veľa rozprávať o tom, že život nie je iba krásny, láskavý a plný zdravia. Tri vážne diagnózy jej syna sú to, čo im bráni tešiť sa naplno zo života.

Občianske združenie Ternipen počas ostatných piatich festivalov

má okrem kultúrneho rozmeru aj rozmer benefičný. Rok čo rok sa snaží pomáhať tým, ktorí to potrebujú. Tento rok všetci, ktorí si kúpili vstupenku v hodnote dvoch eur, prispeli spolu so sponzormi na dobrú vec. Pomohli chorému Adamkovi a jeho mame z Dobšinej.

Účastníci festivalu venovali svoju pozornosť aj rovnomennej výstave fotografií. Jej autori Ing. Róbert Patay z Levíc a Peter Filarský zo Sniny ňou prostredníctvom štyroch desiatok fotografií ukázali a povedali, že aj takíto sú Rómovia. Že dobrí ľudia ešte žijú. Len ich treba chcieť vidieť a objavovať...

Spomínaná výstava fotografií sa pyši prívlastkom putovná. Vznikla vďaka podpore Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity Petra Polláka a po Snine ju videli už aj v Michalovciach a v Dobšinej. Na budúci rok plánujú jej ďalšie putovanie po slovenských mestách a obciach.

Daniela Obšasníková, ilustračné foto: Jozef Ferenc

ra, lekhavne, etnologa the o romologa. Na savoro hin avka, sar pes oda pisinel u špecijalno kana amari historikaňi realita hiňi lekhađi sar negativno the pesimistikanes. Kana džavas prekal o historikane ľila buterval arakhlom jepaš čačipena the o chochavibena, o akciiji save sas avri ginde, save amen kamenas tele te dikhel. Amari komunita sas e baza vaš o varesave politikane špekulaciji u čačes oda hin soske dav zor andre adi študija, hoj oda so pes ačhifas, o dživipen le Romengro, te dav pro ľačho drom u jekh pal o jekh te sikhavav o fakti, soske sam šela berša andre lađž, soske amen na kamen u soske ajsa baro na kamiiben angle amende uštilas.

Hin tut varesavo „receptos“ sar te vazdel e avka vičhindi romaňi problematika ke amende andro konštruktivno drom?

Ando palune biš berša varesave romane bare džene avle le dromenca, no e rajipnaskri zor delas ča o parcijsalna drama. Normalno, hin man miro dikhiben pre kadi buti, no akana imar

o phučiben na terđol avka. Musaj les te previsarel, te kamas te chudas khatar o fundamentos u o phučiben musaj te avel: kamel e le gislativno the ekzekutivno zor andre kadi them te žužarel oda problemas? U olestar palis šaj te džas dureder. Ada them musaj te prindžarel, hoj oda hin andro lakro interesos te chudel te kerel buti pre kadi historikaňi, sociologikaňi the socijsalno problemaatika sistematanes.

Adaj pes musaj te dikhel the pre jekhetani buti le romaňa inteligencija. Andre late hin na ča i si khado džaniiben, no the genetika-no the generacijkro kodos lekha-do prekal o dživipnaskro džaniiben pal o romano dživipen. U oda hino o mementos the o gro. Palis šaj te das jekhetane o kotora vaš o Strategikano nacijsalno programos, savo žutinel le romaňa komunitake te arakhel peskro than. O sistemas andre oda musaj te avel žužo. Pre ola programi naši te kerel ča jekh manuš. Oda musaj te avel e kolektivno buti, nekh buter le Romendar andal o buter kotora khetaniibnaskre. Musaj len te el e erudicija u dosta dživipnaskre prindžaripena.

Zásah policajtov v Moldave nad Bodvou rozdeľuje politikov i Slovensko

a zdravotne znevýhodnený Ernest R.) boli zaistené a predvedené na policajnú stanicu v Košiciach, kde boli zadržané až do stredy 19. 6. 2013.

V kritický deň, v stredu popoludní, podľa spomínanej správy okolo piatej hodiny prišli do osady Budulovská príslušníci PZ SR na približne dvadsiatich vozidlách (asi **50 maskovaných príslušníkov PZ**, tzv. kukláči) a bez akýchkoľvek výziev a komunikácie s obyvateľmi osady začali s prehliadkou obydľí. **Obyvatelia osady pri zásahu nekládli žiaden aktívny odpor. Pri zásahu došlo k zraneniam vyše 30 osôb, vrátane niekoľkotýždňového dieťaťa**, ktoré upadlo do bezvedomia a po zásahu muselo byť ošetrené **jednotkou rýchlej zdravotníckej pomoci a hospitalizované v nemocnici** (presný pôvod zranení dieťaťa zostal neznámy). Viacerí obyvatelia osady museli vyhľadať lekárske ošetrenie a stopy po **úderoch obuškami boli viditeľné aj na malých deťoch**. Rovnako došlo pri zásahu k významným **škodám na majetku a obydliach** obyvateľov osady (rozbité dvere, okná a nábytok, rozhádzané veci, poškodené osobné vozidlá). Pri zásahu došlo k zadržaniu približne 15 osôb, ktoré boli odvedené na policajnú stanicu v Moldave nad Bodvou, kde **došlo k ďalším fyzickým útokom zo strany príslušníkov PZ voči zadržaným osobám**. Následne boli tieto osoby prepustené.

Na základe týchto informácií, osobnej prehliadky miesta zásahu, o čom bola urobená fotodokumentácia, vyjadrilo ETP Slovensko silné podozrenie, že zo strany Polície SR mohlo dôjsť pri uvedených zásahoch k neprimeranému použitiu donucovacích prostriedkov a porušeniu príslušných právnych predpisov. Preto aj spomínané občianske združenie, ktoré v osade Budulovská v spolupráci s mestom Moldava nad Bodvou dlhodobo poskytuje komplexné sociálne služby, požiadalo o riadne a dôsledné prešetrenie zásahu inšpekciu Ministerstva vnútra SR.

Polícia podľa ministra vnútra Roberta Kaliňáka v júni 2013 zasahovala v rómskej osade na východnom Slovensku pre nárast kriminality v Moldave nad Bodvou, pričom pátrala po osobách, ktoré boli podozrivé z trestnej činnosti, prípadne nenastúpili na výkon trestu a po veciach z krádeží. Minister zdôraznil, že nie je pravdou, že polícia nevypátrala vďaka akcii žiadne podozrivé osoby a zásah bol zameraný len na represiu. Uvedol, že dodatočne bolo objasnených pätnásť trestných činov. Išlo o niekoľko vlámaní do zberných surovín a pohostinstiev, krádeže z dvorov, krádeží peňazí či radiátorov. Väčšina páchatelov pochádzala práve z Budulovskej ulice. Polícia podľa ministra postupovala adekvátne, osadu s 1 400 obyvateľmi prehľadávalo 60 policajtov, ktorí zakročili až po agresivite miestnych opitých Rómov. Škoda len, že polícia nemohla ministrove slová rukolapne potvrdiť kamerovým záznamom zásahu...

Ombudsmanka ako papierový tigrik

Do prípadu sa zaangažovala verejná ochrankyňa práv Jana Dubovcová. Ako sama zdôraznila, postupovala presne podľa zákona. O výsledku zisťovania upovedomila podávateľa podnetu, políciu, ministerstvo vnútra ako aj vládu. Na parlament sa obrátila ešte v auguste 2013, keď predložila mimoriadnu správu. Správa však nebola zaradená na prerokovanie v pléne národnej rady. Preto sa ombudsmanka Jana Dubovcová v súvislosti s júnovým zásahom polície v rómskej osade Budulovská v Moldave nad Bodvou obrátila na vládu. Na jej rokovaní 8. januára 2014 však k tomuto bodu nedostala slovo.

Kabinet síce zaradil jej vyznenie a odporúčania vyplývajúce z udalosti do programu, avšak neotvoril rozpravu, pričom podľa Dubovcovej prijal uznesenie, že sa nemala takýmto spôsobom naň obracať. „*Premiér v úvode uviedol, že som nepostupovala v súlade so zákonom o verejnom ochrancovi práv a že som sa v tomto prípade na vládu obrátiť nemala, lebo polícia má nadriadený orgán ministerstvo vnútra,*“ priblížila novinárom. Dubovcová pripomenula, že sa obrátila nielen na Prezídium Policajného zboru, ale aj na samotné ministerstvo.

Ombudsmanka preskúmala policajný zásah na základe podnetu. Zistila, že postupom polície prišlo k závažnému porušeniu základných práv a slobôd väčšieho počtu fyzických osôb.

V auguste preto odoslala Prezidiu Policajného zboru a ministerstvu vnútra oznámenie o výsledkoch vybavenia podnetu a výzvu na prijatie opatrení. Obe inštitúcie jej v odpovedi neoznámiли prijaté opatrenia, čím podľa nej nesplnili svoju zákonnú povinnosť, a preto sa obrátila na vládu.

„*Myslím si, že bolo treba prejať dobrú vôľu a vyslať signál spoločnosti o tom, že máme záujem na dodržiavaní ľudských práv a slobôd,*“ poznamenala s tým, že štátne orgány by sa mali k nálezom verejného ochrancu práv postaviť s rešpektom a snažiť sa mu vyjsť v ústrety. „*Ak táto jediná zbraň nebude realizovaná, tak v tom prípade bude ombudsman len taký papierový tigrik, nebude mať žiadny vplyv. V iných štátoch jeho slovo naozaj závaží,*“ podčiarkla.

Ako realita ukazuje, svet nie je Slovensko. Čo má vo svete vážnosť, na Slovensku ju mať nemusí... Vyzerá to tak, že za dôslednú ochranu práv občanov ochrankyňa ľudských práv potrestajú. Šéf parlamentu Pavol Paška 30. januára 2014 oznámil, že na marcovú schôdzu predloží novelu zákona, ktorou zmení sídlo verejného ochrancu práv. Dubovcová následne uviedla, že to berie ako trest a výstrahu za to, že vykonáva svoju prácu dobre. Šéfa parlamentu podporil aj predseda vlády Robert Fico, keď prehlásil, že je presvedčený, že v Košiciach môže byť ombudsmanka bližšie k marginalizovaným rómskym skupinám, o ktoré sa zaujíma. „Nechápem preto, prečo je toľko nervozity zo strany pani Dubovcovej. Myslím, že by si mala sadnúť s pánom predsedom parlamentu a mali by tento zámer prerokovať, pretože ak si pani Dubovcová myslí, že z Bratislavy od zeleného stola vyrieši problémy Slovenska, tak je na veľkom omyle,“ odkázal premiér Dubovcovej.

Stanovisko k celej záležitosti vyjadril aj splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity a poslanec Národnej rady SR Peter Pollák. Na mimoriadnej parlamentnej schôdzi k postoj vlády voči verejnej ochrankyni práv Jane Dubovcovej ponúkol riešenie, ktoré zabráni tomu, aby v budúcnosti dochádzalo k pochybnostiam o policajných zásahoch. Podľa splnomocnenca P. Polláka stačí jednoduchý kamerový systém. Jednu z malých kamier priniesol ukázať aj priamo na rokovanie. „Ak by policajti v Moldave mali takéto zariadenia, dnes by sme tu nesedeli. Pritom ide o riešenie, na ktoré vôbec nepotrebujeme obrovské balíky peňazí, a môžeme nakúpiť desiatky či stovky takýchto kamier. Ak by sme nevyrábali predražené webové stránky za dvadsaťtisíc eur, ako nedávno štátna agentúra pre cestovný ruch, bez problémov by sme našli prostriedky v prospech tohto riešenia,“ povedal.

Pollák tvrdí, že extrémizmus dnes reálne ohrozuje demokraciu na Slovensku. Verí preto, že všetci v parlamente budú pri takejto téme poriadne vážiť slová, aby neprispievali k ďalšej radikalizácii spoločnosti. „Malé kamery sú riešením, ktoré bez problémov funguje v mnohých krajinách. Tu zďaleka nejde len o Rómov, kamery predsa budú chrániť aj policajtov a ďalších občanov v prípade iných zásahov. Nech policajti zasahujú všade, kde treba – v osade, v meste, alebo hoci aj v parlamente. Ale s touto technikou budeme všetci ihneď vedieť, či robia svoju prácu zákonne, prípadne kto vlastne pri zásahu pochybil,“ uzavrel Peter Pollák.

Začali trestné stíhanie

Takmer po roku od prípadu a potom, čo bolo preskúmanie policajného zásahu v Moldave nad Bodvou presunuté na 16. januára 2014 do Prešovského kraja, prešovský prokurátor po preskúmaní spisového materiálu o spomínanej policajnej akcii vydal pokyn na začatie trestného stíhania vo veci podozrenia zo spáchania trestných činov zneužívania právomoci verejného činiteľa, ublíženia na zdraví a porušovania domovej slobody.

Podľa verejnej ochrankyne práv Jany Dubovcovej: „*Bez obľady na to, ako sa skončí toto vyšetrovanie, už samotný fakt, že prokurátor Krajskej prokuratúry v Prešove vydal pokyn na začatie trestného stíhania, stále viac poukazuje na to, že prístup ministerstva vnútra a vlády k tomu, čo sa stalo v Moldave nad Bodvou je neudržateľný, mali by ho prehodnotiť a vláda by mala zabezpečiť prijatie opatrení, ktoré navrhla verejná ochrankyňa práv. Rovnako to potvrdzuje aj to, že existuje naliehavá potreba zásadne zlepšiť prístup orgánov verejnej moci k ochrane základných ľudských práv a slobôd.*“ Zdôraznila, že postup polície v Moldave nad Bodvou priniesol veľké pochybnosti, či polícia postupovala tak, ako mala. Ak takéto pochybnosti vzniknú, tak je povinnosťou štátu, aby ich odstránil. Samotnému štátu má záležať na tom, aby preukázal, že neporušuje základné práva a slobody fyzických a právnických osôb a aby si budoval dôveryhodnosť pred občanmi. Pripomenula, že navrhovala, aby polícia vždy vedela preukázať, akým spôsobom postupovala. To znamená, že plánované policajné akcie by boli zaznamenávané kamerou, aby pri nejakých pochybnostiach vedeli policajti preukázať svoje postupy. Druhým jej návrhom bolo, aby sa nahrávali aj postupy polície v prípade predvedenia. Bolo by to v prospech občanov, ale aj samotnej polície. Ako ombudsmanka ďalej uviedla, vo vyspelých krajinách je to úplne bežné. „Na toto by mohol myslieť aj samotný štát. Na Slovensku máme dosť prípadov, kedy boli postupy polície úspešne spochybnené,“ doplnila ombudsmanka.

Slovensko dostáva facky od extrémizmu

Zavretie úst ombudsmanke, keď jej vláda Smeru-SD neumožnila vystúpiť na zasadnutí kabinetu, považuje predsedu SDKÚ-DS Pavol Frešo za agresívne gesto Smeru-SD. Vláda sa tak podľa Freša obrátila chrbtom všetkým ľuďom, ktorí sa obracajú na úrad verejného ochrancu práv so svojimi problémami.

mami. Premiér Robert Fico podľa poslanca ukázal, ako bude fungovať ako prezident. „Polarizácia a politizácia spoločnosti nahráva nárastu extrémizmu,“ konštatoval Frešo na 30. schôdzi Národnej rady Slovenskej republiky. Vidieť agresivitu sa podľa neho dá teraz u predstaviteľov vládnej moci, nefungujú základné inštitúcie, videá zo strelby na študentov alebo zo zásahu v Moldave nad Bodvou sa stratili alebo neexistujú, hoci množstvo iných záznamov k dispozícii je. „Pre všetkých slušných ľudí na Slovensku to v poriadku nie je. Treba sa tomu vzoprieť,“ zdôraznil líder SDKÚ-DS.

„Slovensko dostáva facky od extrémizmu,“ poznamenal vládny splnomocnenec pre rómsku komunitu a poslanec OĽaNO Peter Pollák. Podľa jeho slov by všetci mali vážiť slová, aby neprispeli k radikalizácii. Ak chce Slovensko ochrániť policajtov aj ľudí, voči ktorým zasahujú, považuje Pollák za nevyhnutné obstaráť malé kamery, ktoré by mali policajti na výstroji.

„To, čo bolo ešte pred pár rokmi považované za extrémizmus, je dnes bežné. Podporovanie neona-

cizmu sa berie ako vyjadrenie nespokojnosti so súčasným stavom. Napriek rozdielnosti by sme v tejto otázke mali byť jednotní naprieč politickým spektrom. Je zodpovednosťou nás všetkých riešiť túto situáciu, nie rozdeľovať sa,“ vyslovil sa poslanec za SaS Martin Poliačik.

Ako vidno, prípad Moldava napriek tomu, že od sporného zásahu polície v osade Budulovská uplynul polrok, ešte zďaleka nie je došetrený. Evidentne však rozdelil Slovensko i politikov. Dňa 1. februára premiér a kandidát na post prezidenta Robert Fico neplánovane navštívil policajné oddelenie v Moldave nad Bodvou (okres Košice okolie). Ako počas návštevy uviedol, prišiel povzbudiť policajtov v ich práci. „Odmietam, aby sa na Slovensku vytvárala atmosféra, že ak policajt použije prostriedky, ktoré mu umožňuje zákon, že to je v rozpore s ľudskými právami. To potom tí policajti sú nám na nič. Preto chcem, aby policajti na Slovensku vedeli, že vláda Slovenskej republiky za nimi jednoducho stojí,“ povedal predseda vlády pre novinárov.

Daniela Obšasníková, foto: ETP